

Úvahy o husitství

Bohdan Kaňák

K výzdobě titulní strany obálky byly se souhlasem Státního oblastního archivu v Třeboni využity reprodukce vyobrazení ze starého tisku, který je uložen v archivní knihovně Státního okresního archivu Tábor. Jedná se o „*Processus consistorialis et de victoria Christi*“ (Štrasburg 1524–1525), sign. A-1809. Vyobrazení se nacházejí na str. 4 (Mistr Jan Hus káže v Betlémské kapli) a na str. 13 (Pán Ježíš Kristus).

Úvahy o husitství

PhDr. Bohdan Kaňák, Ph.D.

Odborný lektor: ThDr. Jaroslav Hrdlička

Jazyková korektura: Mgr. Jana Krajčíríková

Předtisková korektura: Mgr. Marie Jandová, Th.D.

Sazba a obálka: Ing. Pavel Blažek, jpb

Tisk: Josef Sedláček Sprint Servis

Počet stran: 204

Vydala Církev československá husitská
v edici Blahoslav

Praha 2024

Copyright © Bohdan Kaňák, 2024

ISBN: 978-80-7000-209-4

Obsah:

Předmluva	5
1. Několik motivačních slov autora na úvod, určených zvláště pro nedůvěřivé čtenáře	7
2. Matěj z Janova, mistr pařížský	17
3. Biblické kořeny pojmu Božího zákona v učení Jana Viklefa jako ve významném východisku husitské teologie	23
4. Mistr Mikuláš z Drážďan: návaznost starších ideových proudů první reformace	35
5. Myšlenky Jana Viklefa na Karlově univerzitě ..	41
6. Mistr Jan Hus o církvi	53
7. Transsubstanciace a remanence v učení reformátorů i ve výkladu tradičních církevních autorit	61
8. Procesy Jana Husa, Jeronýma Pražského a Jana Viklefa	77
9. Konkomitance a přijímání pod obojí způsobou chleba i vína – od M. Jana Husa k M. Jakoubkovi ze Stříbra	87
10. Tragický osud Jana Želivského	103
11. Eschatologické vize Kristova příchodu na svět v hádání pražanů a táborů v pražském Zmrzlíkově domě	113
12. Jan Žižka, orebité a nový východočeský husitský svaz	125
13. Jan Žižka, husitský vojevůdce i náboženská osobnost	133

14. Srovnání teologie tábořských radikálů a pražanů	141
15. Mistr Jan Rokycana – charizmatický obhájce kalicha	151
16. Chebský soudce	159
17. Koncil basilejský a kompaktáta	167
18. Český král Jiří z Poděbrad	175
19. Mistr Jan Hus v zrcadle utrakvismu a kontinuita reformačního biblického díla	185
Prameny a literatura	193
Seznam použitých edic pramenů	193
Seznam článků autora, které byly v publikaci využity, doplněny a rozšířeny	196
Seznam literatury doporučené k doplnění témat	197
Seznam biblických citátů	201
Seznam výročí	202

Předmluva

Otevíráte publikaci dr. Bohdana Kaňáka, historika, archiváře, duchovního CČSH a odborníka na problematiku husitství. Svou mnohaletou badatelskou i popularizační prací v oblasti církevní historie navazuje na dílo svého otce prof. Miloslava Kaňáka.

Tato jeho přehledná, souhrnná a ucelená publikace s názvem *Úvahy o husitství* je rozvržena do 19 kapitol a obsahově zahrnuje období od Matěje z Janova – Husova „předchůdce“ až po „husitského krále“ Jiřího z Poděbrad. Závěrečná kapitola se týká reflexe Husovy osobnosti a jeho charakteristiky, jak se utvářela v utrakvismu, v reformačním období a jak je nahlížena a prezentována od počátku i v Církvi československé husitské. Knížka obsahuje výběrový seznam pramenů a literatury i publikované články autora, seznam biblických citátů i přehlednou tabulku historických výročí s odkazem na příslušné kapitoly.

Čtenář si může rozšířit své dosavadní poznání husitství o řadu poznatků a souvislostí a dostává se mu poučeného objasňujícího pohledu na postavy, směry a události husitství s ohledem k staršímu i současnému odbornému bádání. Přitom autor tak činí srozumitelnou popularizační formou, aniž by tím byla jakkoli snížena jeho zřejmá badatelská a vědecká úroveň. K historické tematice přistupuje dr. Kaňák současně jako vystudovaný teolog se znalostí středověké filozofické a teologické problematiky.

K hlubšímu pochopení husitského myšlení a vhledu do této, od nás již časově vzdálené, doby vzepětí české

reformace napomáhá znalost Bible, bližší obeznámenost s filozoficko-teologickou středověkou učeností a zřetel k společensko-politickému kontextu. Před úryvky z dobových historických pramenů jsou uváděny biblické verše, které sehrály důležitou motivační roli u husitských myslitelů. Kaňákův zájem není vymezen „střední cestou“ utrakvismu M. Jakoubka ze Stříbra či M. Jana Rokycany, ale pozornost věnuje i myšlení husitských radikálů, k nimž se řadí například pražský kazatel Jan Želivský nebo tábořský bohoslovec Mikuláš z Pelhřimova.

Tato publikace poslouží naší církvi nejen k 600. výročí Jana Žižky v roce 2024 nebo k 610. výročí M. Jana Husa v roce 2025, ale i z dlouhodobějšího časového a tematicky širšího horizontu. Navíc pro naši církev jde o zvláště potřebné téma, které souvisí s její historickou tradicí a ideovou identitou.

Tato Kaňákova knížka může být dobře využívána jako prezentace při různých akcích kulturně-historického a společenského přesahu, ale především poskytuje bohatý studijní materiál pro duchovní i laiky a další zájemce.

Děkuji tímto dr. Bohdanu Kaňákovi a věřím, že tato jeho publikace se stane přínosným obohacením nejen pro členy Církve československé husitské, ale i pro všechny další zájemce o husitství a českou reformaci.

Říjen L. P. 2024

Tomáš Butta
patriarcha

1. Několik motivačních slov autora na úvod, určených zvláště pro nedůvěřivé čtenáře

(16.–17. 10. 1971: první zasedání VI. sněmu Církve československé husitské; 8.–9. 9. 2001: druhé zasedání VIII. sněmu Církve československé husitské.)

„... dostanete sílu Ducha svatého, který na vás sestoupí, a budete mi svědky...“ (Sk 1,8).

„Jsme-li živi Božím Duchem, dejme se Duchem také řídit.“ (Ga 5,25).

„Nám v církvi československé husitské nejde o nějakou izolovanou, z české reformace vypreparovanou husitskou tradici, ale právě o tradici, jak celou touto reformací procházela a jak z generace na generaci došla k nám i v myšlení zakladatelů církve československé husitské. V tom smyslu je třeba rozumět programu I. sněmu z roku 1924: Dokončit českou reformaci!“ (Doplnění názvu církve charakteristikou „husitská“. In: Usnesení VI. řádného sněmu CČSH v roce 1971).

„Církev československá husitská při prohlubování současné husitské teologie vědomě i podvědomě čerpá nejen ze základních ideových podnětů husitského období české reformace, ale ve stejné míře i z myšlenkového odkazu následujících generací našich předků, kteří teologické aspekty husitského odkazu chápali rozdílně, vždy podle představ té doby, v níž právě žili. Zakladatelská generace našeho církevního společenství pak oživila v povědomí široké laické veřejnosti základní principy středověkého husitského bohosloví v podobě, kterou díky odkazu generací tajných nekatolíků

zprostředkovalo české národní obrození katolickým reformistům ovlivněným modernistickým myšlením. Při práci s celým tímto rozsáhlým souborem faktů, pojmů a názorů tedy nesmíme zapomínat, že i my jej vnímáme zprostředkovaně očima naší současnosti.“ (Odkaz minulosti pro dnešek – Církev československá husitská k proměně času. In: Usnesení druhého zasedání VIII. řádného sněmu ČČSH v roce 2001).

V letech 1998–2000 jsem publikoval v časopise Český zápas seriál článků pod souborným názvem Úvahy o husitství. V krátkých zamyšleních jsem připomínal vybrané děje husitského období českých dějin. Pokaždé jsem vyšel z citátů dobových historických pramenů, které byly vybírány tak, aby obsahovaly odkazy na biblické texty. V článcích ovšem biblické texty předcházely historické citáty, protože v křesťanské církvi Boží slovo představuje vždy prioritu.

Seriál se mi však nepodařilo dovést do konce, protože přednost dostaly jiné projekty. Výklady skončily v období těsně po Husově upálení a vlastní zvláštnosti husitské teologie již ani neobsáhly. Když jsem v loňském roce dostal nabídku, abych k letošnímu výročnímu roku úmrtí Jana Žižky připravil populární publikaci o husitství, napadlo mě, že by se model dávno zapomenutého seriálu mohl oživit. Bádání o husitství se ovšem od roku 2000 posunulo mílovými kroky, a tak bylo třeba vybrat z již publikovaného seriálu nosné kapitoly a podstatně je rozšířit. Zároveň jsem doplnil témata o jiné mé popularizační články, publikované později v církevním tisku, které se týkaly dalších významných osobností či událostí husitské epochy. I tex-

ty těchto článků jsem rozšířil a upravil jejich strukturu tak, aby se sjednotila s popsáním schématem původních Úvah o husitství. Také tato úvodní stať formálně dodržuje zvolené schéma. Cituje ovšem aktuální dokumenty naší církve.

Zdůrazňuji, že takto vzniklé texty nemají formu odborných článků s vědeckými citacemi. Jedná se o volnější úvahy na daná témata, obsahující zároveň shrnutí některých základních historických faktů, potřebných pro pochopení popisované problematiky. Nemyslím však, že by se jednalo jen o pouhá slohová cvičení, protože jsem do nich vložil některé výsledky svého staršího badatelského úsilí. Takto vzniklé tematické kapitoly jsem doplnil ještě o dva detaily. Za názvem kapitoly následují odkazy na výroční data některých popisovaných událostí. Na konci každé kapitoly pak uvádím odkazy na vybranou odbornou literaturu k danému tématu, která může čtenáři posloužit k případnému doplnění pojednávané látky.

Historické události popisované v Úvahách o husitství se nám mohou na první pohled zdát již dávno minulé, neaktuální, bez souvislosti s dneškem. Prvotním průvodcem v složitých historických dějích jsou však v Úvahách o husitství pro čtenáře slova Písma. Tato slova, která ke čtenáři promlouvají z doby mnohem starší, než jsou datovány popisované události z našich dějin, mají zvláštní vlastnost. Protože o nich věříme, že jsou živým Božím slovem, mohou oživit i zájem o události, k nimž se skrze citaci historického pramene vztahují.

V praxi si to představuji tak, že uvidí-li kupříkladu duchovní z mladší generace knížku s tématy z husitské doby, řekne si: „Už zase nás někdo krmí dávnou minu-

lostí“, zaváhá a do publikace se nezačte, protože očekává pouze epický výklad o dávných hrdinských činech předků.

V předkládané publikaci se však objevují jako výchozí vodítka texty Písma. Když si tuto skutečnost váhající duchovní uvědomí, mohl by rozeznat, že má před sebou například materiály k cyklu biblických hodin. Možná, že pak zpozorní a projeví zájem. Celý cyklus může převzít v pořadí kapitol tak, jak jdou za sebou, protože obsahově navazují.

Protože jsou u každého tématu také odkazy na výroční data, lze jednotlivé kapitoly předkládané publikace použít i samostatně podle aktuálních výročí jako doplnění kázání při nedělních bohoslužbách. Lze buď využít blízkosti výročního data, nebo shody biblického textu s kazatelským plánem. Tak se mohou husitská témata přirozeně dostat zpět do života našich sborů.

Výběr témat jsem volil takovým způsobem, aby doplňovala tematické okruhy, popsané ve srozumitelných, přehledných a poučných publikacích bratra patriarchy Tomáše Butty: *Aktuálnost české reformace. Události – postavy – témata*, (Praha 2020) a *Cesty a zápasů české reformace. Historie – teologie – spiritualita*, (Praha 2024). Uvedené publikace zasazují husitství do širšího kontextu české reformace a kladou důraz na střední proud husitského myšlení – utrakvismus. Já jsem se proto zaměřil spíše na husitský radikalismus v jeho filozoficko-teologických souvislostech.

Biblický text ze Skutků apoštolských, uvádějící první citát této úvodní stati, byl výchozím textem prvního zasedání IV. sněmu Církve československé husitské, které v říjnu roku 1971 spolu s naukovou normou *Zá-*

kladů víry přijalo Usnesení o doplnění názvu církve charakteristikou „husitská“.

První zasedání VIII. sněmu naší církve vycházelo z druhého biblického textu z Pavlova listu Galatským, citovaného v záhlaví naší úvodní stati. VIII. sněm se také vyslovil k problematice dějinných kořenů husitské teologie i cesty novodobé husitské církve na svém druhém zasedání v roce 2001 v dokumentu *Odkaz minulosti pro dnešek*. Oba sněmovní dokumenty jsou zastoupeny vybranými citáty na počátku této úvodní stati.

Dříve, než se zaměřím na jednotlivá témata, vymezím husitské období českých dějin časově i věcně formou slovníkového hesla. Činím tak s vědomím, že řada důležitých momentů se do krátkého hesla nevejde, krátká formulace však pro nás znamená první uchopení problému.

Husitství je období českých dějin v 15. století, jehož název je odvozen od jména kněze, mistra pražské Karlovy univerzity, Jana Husa, upáleného na základě rozhodnutí církevního sněmu (koncilu) v Kostnici roku 1415. Zpočátku byl tento název synonymem pro herezi. Pojem „husitství“ jako název pro jedno z období našich národních dějin i jako označení určitého směru teologického myšlení byl rehabilitován až v novověku v souvislosti s českým národním obrozením a se zkoumáním českých dějin moderní historickou vědou.

Husitství stojí na počátku české reformace. Přípravná fáze husitství sahala do 14. století a byla spjata s úsilím o reformu církve. K inspiračním zdrojům husitství patřilo učení anglického reformátora Jana Viklefa, stejně jako starší středověká kacířská hnutí (například val-

denství), dobové apokalyptické vize (chiliasmus) nebo kazatelská činnost duchovních, usilujících o nápravu mravů církve a společnosti. Nejvýraznějším z nich byl právě Mistr Jan Hus, jenž ve svém učení i v tragickém konci svého procesu na kostnickém koncilu zosobnil hlavní kritické důrazy, které rezonovaly v následujícím revolučním období.

Hlavní období husitství, v němž se uskutečnily rozsáhlé mocenské změny v tehdejší společnosti, se nazývá husitskou revolucí. Toto období husitství je vymezeno lety 1419 (první pražská defenestrace) až 1436 (Jihlavská kompaktáta). Vlastní husitská revoluce se rozpadá do čtyř fází.

1. fázi (1419–1424) charakterizuje počáteční revoluční vlna, odrazení prvních dvou křížových výprav a zformování hlavních mocenských uskupení na území Českého království. Tato fáze je poznamenána mocenským i ideovým střetáváním dvou hlavních městských center revoluce: Starého Města pražského, jako reprezentanta umírněných kališníků, a Tábora, jako představitele radikálů. Posléze se pod vedením Jana Žižky v této době formuje jako další mocenský činitel bratrstvo východočeských husitů.

Ve 2. fázi (1424–1427) probíhá po smrti Jana Žižky vzájemný zápas mezi husitskými mocenskými uskupeními o převahu v zemi a k těmto blokům se jako spojencem táborů řadí i východočeské sirotčí bratrstvo, které lze považovat za dědice Žižkova ideového i politického odkazu.

Ve 3. fázi (1427–1434) po porážce 3. křížové výpravy u Tachova nastává mocenská dominance radikálních bratrstev, která ve spolupráci s pražským svazem ovlá-

dají teritorium Českého království, podporují husitství na Moravě a přecházejí do protiofenzívy ve vedlejších zemích Koruny české i v přilehlém zahraničí. Úspěšnost jejich tažení je nejvýznamnějším argumentem při přípravě jednání s basilejským koncilem o legalizaci poměrů v českých zemích. K vrcholům této fáze patří nejen vojenská tažení a četné bitvy, které byly jednak průvodním jevem při hledání nového modelu společenské rovnováhy, jednak nezbytností při obraně země proti zahraniční intervenci, ale též učený zápas husitských teologů na koncilu v Basileji. U koncilu probíhají nejdůležitější učená hádání v roce 1433. Rozkol mezi husitskými mocenskými uskupeními, způsobený řadou faktorů, vede ke střetnutí umírněných husitů a katolické šlechty na jedné straně s radikálními bratrstvy na straně druhé, jehož výsledkem je porážka radikálů roku 1434 v bitvě u Lipan.

Vítězem 4. fáze revoluce v letech 1434–1436 jsou umírnění husité reprezentovaní zejména pražským centrem. V této fázi směřují české země v době doznívání husitství k modelu tzv. stavovského státu, v němž dominuje šlechta, která v průběhu revoluce zbohatla, a města, která si udržela část svého vlivu. Další jednání husitů s koncilem vedou k uzavření kompromisního příměří s římskokatolickou stranou v podobě Jihlavských kompaktát v roce 1436. Názory radikálních husitských teologů přitom ztrácejí svoji závažnost po porážce bratrstev v bitvě u Lipan v roce 1434.

Za zdánlivě jednoduchým symbolem husitství, kalichem, se skrývá složité předivo významů teologických, filozofických i společenských. Z mnoha problémů, které byly v husitské době promyšleny, zde uveďme otázku

svobody myšlení a víry jednotlivce, zahrnující koncepci nejvyšší autority, a otázku rozsahu světské vlády církve, včetně omezování velikosti jejího majetku.

Promyšlením problému nejvyšší autority přispělo husitství k vývoji klíčového principu světové reformace, prohlašujícího Písmo svaté, vykládané z hlediska Nového zákona, za nejvyšší naukovou normu (*norma normans = norma normující*). Základní myšlenku husitství, princip následování Ježíše Krista, uchoval český utrakvismus pro další reformační vlny právě prostřednictvím požadavku poskytování svátosti večeře Páně pod obojí způsobou chleba i vína pro kněze i laiky. Součástí jihlavských dohod bylo i uznání sekularizace části církevního majetku, k níž došlo v průběhu revoluce.

Současná historiografie posunuje horní hranici závěrečné porevoluční fáze husitského období do roku 1471 i dále, když do něj zahrnuje zejména dobu poděbradskou, pojmenovanou po husitském králi Jiřím z Poděbrad, v níž došlo k upevnění základů stavovského státu, jehož systém určoval život v českých zemích v následujícím, sto padesát let trvajícím období, i k rozvoji národní utrakvistické církve. Tato fáze husitství končí v roce 1485 v období vlády krále Vladislava Jagellonského kutnohorským náboženským mírem.

Husitství je velkým tématem nejen českých, ale i světových dějin, ve své návaznosti na další reformační vlny ve světě. Názory zejména domácích historiků na husitství se různí podle jejich ideového zaměření. Žádné z pozdějších období českých dějin tak nezůstalo vůči husitství lhostejné, což platí až do dneška.

Husitství není jen minulostí. Domnívám se, že se

těž jedná o určitou pozici v ohromném řečišti křesťanského myšlení, která trvale vyplňuje „hraniční pásmo“ mezi protestantismem a katolicismem.

Jako doplňkovou literaturu k úvodní stati doporučuji například knihu Martina Wernische: *Husitství, raně reformační příběh* (Brno 2003), a Petra Čorneje: *Husitská revoluce. Stručná historie* (Praha 2021).

2. Matěj z Janova, mistr pařížský

(30. 11. 1393: pravděpodobné datum úmrtí M. Matěje z Janova.)

„Mezitím se shromáždily nespočetné zástupy, že se lidé div neušlapali. Ježíš začal mluvit nejprve ke svým učedníkům: „Mějte se na pozoru před kvasem farizeů, to jest před pokrytectvím.“ (L 12,1).

„Dítky, nastala poslední hodina; a jak jste slyšeli, že přijde antikrist, tak se nyní vyskytlo mnoho antikristů...“ (1 J 1,18a).

„Nyní se vraťme k objasnění kvasu farizeů, jímž jest pokrytectví. ... Nikdo se nemůže uvarovat této nepravosti, leč ti, kdož jsou vedeni a osvědčeni Duchem Ježíše Krista. A pokrytectví je takovou nepravostí, protože vzniká jediné nebo hlavně z dobrých vlastností vrozených neb i nabytých a nejvíce z duchovních darů od Boha obdržených. Proto čím větší a hojnější dobra v náboženském životě neboli dobra duchovní člověk přijímá, tím více v něm povstává a utvrzuje se pokrytectví, nemá-li Ducha Ježíšova vnitřně oživujícího. Odtud se stává, že všechno, co jiným slouží k spáse a slouží duši jako lék, zvrhá se naopak pokrytcům ve větší mravní zkázu a v nejhorší ztracení, a všechno, co jiné osvětluje a činí milými Bohu a pokornými, pokrytce naopak zaslepuje a činí samolibými a pyšnými...“

Tyto případy zahrnuje v sobě antikristovství, které se v svém vyvrcholení staví proti pravdě Kristova života a učení. A záleží v tom, že člověk zná zlo, a přece je činí, ale dělá to pokrytecky, předstíráje dobro, a proto je ctěn jako dobrý člověk; slíbil a zavázal se, že nebude

3. Biblické kořeny pojmu Božího zákona v učení Jana Viklefa jako ve významném východisku husitské teologie

(18. 10. 1412: vyhlášení ztížení klatby nad M. Janem Husem na synodě pražské diecéze, proti níž se Jan Hus vzápětí odvolal ke Kristu, jako soudci nejspravedlivějšímu.)

„... budeš milovat svého bližního jako sebe samého.“ (Lv 19,18b).

„Běda těm, kdo nařizují ničemná nařízení, těm, kdo předpisují plahočení, nuzným odnímají možnost obhajoby, utištěné mého lidu zbavují práva...“ (Iz 10,1–2).

„... Jak byste chtěli, aby lidé jednali s vámi, tak vy ve všem jednejte s nimi; v tom je celý Zákon i Proroci.“ (Mt 7,12).

„Tehdy přišli k Ježíšovi z Jeruzaléma farizeové a zákoníci a řekli: Proč tvoji učedníci porušují tradici otců? Vždyť si před jídlem neomývají ruce! On jim odpověděl: A proč vy přestupujete přikázání Boží kvůli své tradici?“ (Mt 15,1–3).

„Vždyť ani Syn člověka nepřišel, aby si dal sloužit, ale aby sloužil a dal svůj život jako výkupné za mnohé.“ (Mk 10,45).

„Ale běda vám bohatým, vždyť vám se už potěšení dostalo. Běda vám, kdo jste nyní nasyceni, neboť budete hladovět. Běda, kdo se nyní smějete, neboť budete plakat a naříkat.“ (L 6,24–25).

„Ale vám, kteří mě slyšíte, pravím: Milujte své nepřátele. Dobře čiňte těm, kteří vás nenávidí. ... Jak chcete, aby lidé jednali s vámi, tak jednejte vy s nimi.“ (L 6,27;31).

„... ten, kdo miluje druhého, naplnil zákon.“ (Ř 13,8b).

„... i když před Bohem nejsem bez zákona, neboť mým zákonem je Kristus.“ (1 K 9,21b).

„Kdo je lhář, ne-li ten, kdo popírá, že Ježíš je Kristus? To je ten antikrist, který popírá Otce i Syna.“ (1 J 2,22).

„Ten pak, kdo je pokornější, k službě ochotnější, je přednější nebo větší u Pána Ježíše Krista. Takový byl totiž on sám před Bohem, a proto byl první.“ (Jan Viklef: Dialogus aneb Zrcadlo církve bojující. In: Miloslav Kaňák: John Viklef. Život a dílo anglického Husova předchůdce. Praha 1973, s. 109).

„Poněvadž pak celá naše západní církev spolupracuje či souhlasí s jedním nebo s druhým papežem, a každý z nich je otevřeně antikrist, je závěr zjevný. Podle dříve řečeného každý z nich zápasí a brání se pro panování, jež je spojeno s papežstvím, a to je vysloveně na odpor proti Kristovu zákonu.“ (Jan Viklef: Cruciata. In: Miloslav Kaňák: John Viklef. Život a dílo anglického Husova předchůdce. Praha 1973, s. 161–162).

„Božským zákonem totiž, a tak zákonem Ježíše Krista se především nazývá Zákon boží vyjádřený v Písmu svatém. Za druhé v širším smyslu se nazývá Zákonem božím každý pravý zákon nějak v Písmu zahrnutý. ...

4. Mistr Mikuláš z Drážďan: návaznost starších ideových proudů první reformace

(Září roku 1414: předpokládaná doba prvního přijímání pod obojí způsobou v Praze, v kostele u sv. Martina ve zdi na Starém Městě.)

„Ale Ježíš jim řekl: „Nemusejí odcházet; dejte vy jim jíst!“ Oni odpověděli: „Máme tu jen pět chlebů a dvě ryby.“ On však řekl: „Přineste mi je sem.“ Poručil, aby se zástupy rozsadily po trávě. Potom vzal těch pět chlebů a dvě ryby, vzhlédl k nebi, vzdal díky, lámal chleby a dával učedníkům a učedníci zástupům. Jedli všichni a nasýtili se ...“ (Mt 14,16–20a).

„Nesudte, a nebudete souzeni; nezavrhujte, a nebudete zavrženi; odpouštějte, a bude vám odpuštěno.“ (L 6,37).

„Klaněli se Bohu a volali: Amen! Dobrořečení i sláva a moudrost, díky i čest i moc a síla Bohu našemu na věky věků. Amen! Jeden z těch starců na mne promluvil: Kdo jsou a odkud přišli ti v bílém rouchu? Řekl jsem: Pane můj, ty to víš! A on mi řekl: To jsou ti, kteří přišli z velkého soužení a vyprali svá roucha a vybělili je v krvi Beránkově. Proto jsou před trůnem Božím a slouží mu v jeto chrámě dnem i nocí; a ten, který sedí na trůnu, bude jim záštitou. Již nebudou hladovět ani žíznit, ani slunce nebo jiný žár jim neublíží, neboť Beránek, který je před trůnem, je bude pást a povede je k pramenům vod života. A Bůh jim setře každou slzu s očí.“ (Zj 7,12–17).

„Dříve než ke stolu zasednou, požehnají mu slovy: Dobrořečte. Kyrie, eleison; Kriste, eleison. Potom nej-

starší z nich řekne v mateřštině: Bůh, který požehnal svým učedníkům na poušti pět chlebů a dvě ryby, požehnej tento stůl, to, co je na něm, i to, co naň bude přineseno. A činí pak znamení kříže, říkáje: ve jménu Otce i Syna i Ducha svatého. Když po obědě nebo po večeři vstanou od stolu, vzdávají díky tak, že starší z nich říká v mateřštině, co stojí psáno ve Zjevení: Požehnání a sláva a moudrost a díky činění, čest a moc a síla Bohu našemu a na věky věků, amen. A potom dodá: Bůh odplat dobrou mzdu všem, kdo nám dobře činí a žehnají. Bůh, který nám dal pokrm časný, dej nám pokrm duchovní, tak buď s námi a my s ním ustavičně. Ostatní odpovídají: Amen.“ (Amedeo Molnár: Valdenští, evropský rozměr jejich vzdoru. Praha 1973, s. 176).

„Malým nebo vůbec žádným hříchem je mýlit se ve věcech, které nepatří k víře. V otázce očištění, jak o něm obecně lidé hovoří, téměř všichni mají za to, že věřit v něj je nutné. Proto jsou také mnozí pro svou nevíru v očištění upáleni na hranici. Odsoudit však někoho bez rozumného rozboru je velice nebezpečné, přece praví se u Lukáše: Nesudte, abyste nebyli souzeni. Aby unikla takovému nebezpečí, vyžaduje Pravda být poučena autoritou Písma nebo neomylným rozumem od Lži ...“ (Mikuláš z Drážďan: De purgatorio – O očištění. In: Slovem obnovená – čtení o reformaci. Uspořádal Amedeo Molnár, Praha 1977, s. 51).

Kázání o očištění je dílem německého heterodoxního teologa a znalce kanonického práva, Mikuláše z Drážďan. Mikuláš byl v roce 1411 spolu s několika dalšími mistry vyhnán z Drážďan pro kacířské názory a azyl

nalezl v Praze. Mikuláš Prahu znal, protože zde pobýval již dříve. V souvislosti s vydáním Kutnohorského dekretu, který umožnil ovládnout Karlovu univerzitu jejími českými členy změnou hlasovacích pravidel, odešel v roce 1409 spolu s dalšími cizími univerzitními mistry a studenty do zahraničí.

Čeští univerzitní mistři poskytli drážďanským bohoslovcům po jejich návratu útulek v domě U Černé růže v Praze. Tento dům byl jedním z mnoha obydlí sloužících členům univerzity obdobně jako dnes studentský internát či kolej. Soukromá škola drážďanských mistrů v domě U Černé růže, propagující učení valdenských, se záhy stala významnou oporou Husových stoupenců. Mikuláš z Drážďan se také spřátelil s Jakoubkem ze Stříbra a s Petrem Paynem, řečeným Engliš, pražskými univerzitními mistry, kteří byli ovlivněni učením Jana Viklefa a v době následující husitské revoluce patřili k čelným reformačním teologům.

Nejpozději roku 1414 se Mikuláš stal Jakoubkovým blízkým spolupracovníkem a kázal stejně jako on v kostele sv. Michala na Starém Městě pražském. Po vzoru valdenských kritizoval mnišské řády, úctu ke svatým a uctívání obrazů. Odmítal přísahu, trest smrti i jiné fyzické násilí. Obhajoval ideál dobrého kněze, který měl následovat Krista v chudobě, prostotě a trpělivosti. Zdůrazňoval povinnost křesťanů hlásat Evangelium a tento požadavek vztahoval jak na správné kněze, tak i na laiky – muže i ženy. Obdobně jako Jakoubek se zabýval eucharistickou problematikou a podporoval přijímání pod obojí způsobou pro všechny. Ve svých kázáních stavěl do protikladu prostotu prvotní cír-

5. Myšlenky Jana Viklefa na Karlově univerzitě

(31. 12. 1384: zemřel anglický reformátor Jan Viklef na své faře v Lutterworthu; 18. 1. 1409: král Václav IV. vydal Dekret kutnohorský, kterým změnil poměr při univerzitním hlasování ve prospěch českého univerzitního národa.)

„Ujišťuji vás, bratři, že evangelium, které jste ode mne slyšeli, není z člověka. Vždyť já jsem je nepřevzal od žádného člověka ani se mu nenaučil od lidí, nýbrž zjevil mi je sám Ježíš Kristus.“ (Ga 1,11–12).

„Přesně rozlišující teolog nepopře, že je několik Písem. Písmo smysly vnímatelné prostřednictvím slov v psaných knihách je Písmem svatým jen v nevlastním smyslu – jako člověk vymalovaný a vyobrazený se člověkem nazývá pro svou podobnost s člověkem skutečným. Písmo ve vlastním slova smyslu svaté je to, které bylo zapsáno svrchovanou moudrostí. Tato kniha je zcela svobodná a svrchovaně svatá pro svatost svého původce, pro spolehlivost zapsané myšlenky a prospěšnost cíle. Byla zajisté světu dána ke spáse lidí.

Že Písmo svaté v nejvlastnějším smyslu není jenom porušitelné znamení, to lze dovodit důkazem z nemožnosti. V takovém případě by totiž všechno Písmo svaté mohl zničit třeba švec, písař by mohl svévolně změnit jeho smysl, pes by je mohl roztrhat, kde jaký pobuda jako zhanobitelné plísnit a kterýkoli člověk by mohl všechno Písmo kaceřovat, odsuzovat a postavit se mu na odpor, nemělo by směrodatnost a nakonec žádnou váhu.

... V tom tkví totožnost psané knihy, psané pravdy a písící osoby, že totiž všechny tyto tři rozličné věci jsou ve svém smyslu slovem života.

... A toto Písmo je evangeliem, o němž učitel pohannů říká v 1. kapitole Galatským: Prohlašuji vám, bratři: Evangelium, které jsem vám hlásal, není lidská věc, já jsem je nepřijal, ani se mu nenaučil od člověka. Řekni, prosím, co jiného jest toto evangelium, ne-li zjevená pravda?“ (Jan Viklef: De veritate sacrae scripturae I. In: Slovem obnovená – Čtení o reformaci. Uspořádal Amedeo Molnár, Praha 1997, s. 23.)

„Pokud jde o mne, já před vámi prohlašuji, že jsem četl a zkoumal knihy Mistra Jana Viklefa podobně jako i knihy jiných učitelů, a vyznávám, že jsem se z nich naučil mnohému dobrému. Toho mne však uchovej Bůh, abych byl tak bláhový a zastával skoro jako víru vše, co jsem četl v jeho knihách nebo v knihách jiného církevního učitele. Neboť jedinému Písmu svatému vždycky zachovám tuto uctivou poslušnost: Písmo praví, že je to tak – tedy je to pravda.

Jestliže už od jinošských let s námahou čítáme a s největší pílí studujeme pohana Aristotela, spolu s ostatními pohanskými filozofy, v jejichž knihách jsou velmi četné bludy, odporující katolické víře, přece nám nikdo nebrání podržet přečetné jasné pravdy, třebaš zneklidňující jak zpupné kněze, tak laiky? Na tom není nic divného, jestliže totéž jasné světlo lahodí sice zrak člověka jasně vidoucího, ale krhavým očím škodí. Ať pochopí hloupí nedoukové, že stříbro, zlato a drahé kameny bývají obaleny blátivou nerostnou vrstvou, a kdo ji odborně nezná, necení ji více než jinou obyčej-

nou hlínu. ... Kdo vám tedy, jinoši, může zabránit, abyste se ve Viklefových knihách učili rozpoznávat žílu pravdy?“ (Závěr řeči M. Jeronýma Pražského k chvále svobodných umění na Knínově kvodlibetu. In: František Šmahel: Jeroným Pražský. Praha 1966, s. 200.)

Učení anglického teologa Jana Viklefa je v odborné literatuře zařazováno v rámci středověké scholastické učenosti do proudu takzvaného krajního či výstředního realismu. Pojem „realismus“ má však pro období středověku jiný význam, než jaký mu přiznává dnešní doba. Dnes je realistou někdo, kdo má smysl pro ne vždy příjemnou skutečnost, vidí podstatná omezení doby a nepřipouští si žádné iluze o závrtném růstu domácí ekonomiky. Středověký realista měl podobu vědce, teologa a filozofa, který byl přesvědčen o reálné existenci idejí. Ideje ovšem nechápal jako jakási hesla či programy politických stran nebo literární výtvoř spisovatelů s bujnou fantazií, leč vnímal je jako skutečně existující, vyšší, obecnější a určující složky všeho, co jest.

Jana Viklefa můžeme pokládat za tvůrce posledního velkého modelu duchovních zákonitostí světa v rámci scholastické učenosti pozdního středověku. Krajní poloha Viklefova realismu spočívala v tom, že nesvazoval existenci idejí až s materiální fází Božího tvoření, proměňující jednotlivé věci z možnosti ve hmotnou skutečnost, což bylo typické pro realisty umírněné, ale kladl skutečnou existenci idejí na počátek tvůrčího procesu v čase před věcí. Podle Viklefa by pak člověk měl mít schopnost svým rozumem tyto ideje nahlížet přímo. Ve smyslu této koncepce dokáže tedy člověk ro-

6. Mistr Jan Hus o církvi

(11. 7. 1412: exemplární poprava tří mládenců, kteří byli zatčeni při odpustkových bouřích v Praze 18. 10. 1412: uvalení ztížené klatby na M. Jana Husa.)

„Až přijde Syn člověka ve své slávě a všichni andělé s ním, posadí se na trůn své slávy; a budou před něho shromážděny všechny národy. I oddělí jedny od druhých, jako pastýř odděluje ovce od kozlů, ...“ (Mt 25,31–32a).

„Vy jste tělo Kristovo, a každý z vás je jedním z jeho údů.“ (1 Ko 12,17).

„O dokonalém muži, to jest Kristu, a o jeho těle, to jest církvi, která jest jeho plností: ... Hle, co to je ten dokonalý muž: hlava a tělo, které sestává ze všech údů, jež budou svým časem dovršeny, ale denně k tomuž přistupují, dokud je vzdělávána církev, které se praví: Vy však jste Kristovo tělo a údy.“ (Aurelius Augustinus: O boží obci. Kniha XXII. Praha 1950, s. 649).

„Církev se připodobňuje shromáždění občanskému, protože sám lid sluje Církev; ale různé sbory nebo fary v jedné diecézi se připodobňují shromáždění v rodinných nebo v různých službách. Proto pouze biskup sluje vlastně představený, ... a proto pouze on má plnou moc v rozdělování svátostí a pravomoc v oboru rozepří, jakožto osoba veřejná, jiní však, pokud jest jim od něho svěřeno.“ (Spisy sv. Tomáše Akvinského: Theologická summa, red. P. Emilián Soukup O. P., a kol. Doplněk. Olomouc 1940, s. 146).

„Z toho je zřejmé, že jedna jest církev ovčí a druhá

kozlů, jedna církev svatých, druhá zavržených...

Svatá církev obecná? Jedna jediná, a ta je souhrnem předurčených od prvního spravedlivého včetně až k tomu poslednímu, který má být jednou vzkříšen...

Svatá církev obecná jest počet všech předurčených a Kristovo mystické tělo, jehož on jest hlavou..."
(M. Jan Hus: *O církvi*. Edd. František M. Dobiáš a Amedeo Molnár. Praha 1995, s. 23, 24, 27).

Úvahy o církvi vždy patřily k základním tématům teologie. Samo slovo církev je odvozeno, jak se často připomíná, od jednoho z titulů Ježíše Krista, řeckého slova „Kyrios“ – Pán, které je obsaženo ve slovním spojení „kyriaké eklésia“, překládaném jako shromáždění Páně. Z tohoto významného spojení je patrné, že jednou z nejdůležitějších teologických vazeb je spjatost křesťanské církve s osobností Krista jako Pána církve.

Ačkoliv se úvahy o církvi vinou dějinami teologie jako příslovečná červená nit, bývá zrod nauky o církvi – eklesiologie – jako samostatné disciplíny kladen až do roku 1449, kdy sepsal svůj dogmatický *Traktát o církvi*, (Summa de Ecclesia), teolog Juan de Torquemada, kterého však nesmíme zaměňovat s Tomášem de Torquemada, španělským generálním inkvizitorem, působícím v 80. a 90. letech 15. století. I když polovina 15. století stojí nyní poněkud za obzorem našeho zájmu, dlužno připomenout, že Torquemadův traktát vznikl v souvislosti se zájmem basilejského koncilu o danou problematiku, vzbuzeným právě na základě jednání s husitskými teology.

Téma podstaty křesťanské církve patří ke klíčovým tématům husitství. M. Jan Hus předešel svým spisem

O církvi (De ecclesia) Torquemadův traktát o 36 let! Citáty, uvedené v záhlaví naší úvahy, nás seznamují se dvěma základními koncepcemi církve.

Svatý Augustin (†430) zdůrazňoval představu církve jako tajemného mystického těla Kristova (*corpus mysticum*), neviditelného svazku vyvolených. Svě představu o církvi formuloval v době, kdy vývoj církevní organizace byl teprve v počátcích a zraky církevních otců se upíraly spíše na její duchovní rozměr.

Svatý Tomáš Akvinský (*1227 – †1274) působil ve zcela jiné době. Přestavěl dosavadní „přízemní“ stavbu křesťanského naukového systému v „poschodovou budovu“. Rozlišil řád přirozený, v němž se uplatňuje rozum svým věděním, a řád nadpřirozený, kde platí zjevné pravdy a víra v ně. V souvislosti s tímto víceúrovňovým myšlením kladl Tomáš důraz na druhou koncepci církve jako viditelného společenství křesťanů, tvořícího společenský útvar – „*corpus politicum*“. Měřítkem zapojení křesťanů je jejich podíl na svátostech a není přitom odlišována hříšnost či svatost jako niterná kvalita lidí. Tomášovo učení se dobře shodovalo s hierarchickou strukturou západní křesťanské církve vrcholného středověku i s jejími univerzalistickými ambicemi.

Reformační myšlení přehodnotilo starší názory na podstatu křesťanské církve. K této změně přispěl Jan Hus zásadním způsobem. Jana Husa vnímáme díky tradičnímu obrazu v historické paměti jako rebe-la, který stál v opozici k církevním i světským mocenským strukturám své doby. Postupné zrání Husových kritických názorů o křesťanské církvi lépe pochopíme, když si připomeneme chronologii jeho kariérního po-

7. Transsubstanciace a remanence v učení reformátorů i ve výkladu tradičních církevních autorit

(7. 6. 1415: Husovo druhé slyšení před koncilem.)

„Pak vzal chléb, vzdal díky, lámal a dával jim se slovy: „Toto jest mé tělo, které se za vás vydává. To čiňte na mou památku.“ A právě tak, když bylo po večeři, vzal kalich a řekl: „Tento kalich je nová smlouva zpečetěná mou krví, která se za vás prolévá.“ (L 22,19–20).

„Až mu bude podřízeno všecko, pak i sám Syn se podřídí tomu, kdo mu všecko podřídil, a tak bude Bůh všecko ve všem.“ (1 K 15,28).

„... celá podstata chleba se proměňuje v celou podstatu těla Kristova a celá podstata vína v celou podstatu krve Kristovy. Pročež toto proměnění není tvarové, nýbrž podstatné. A není obsaženo mezi druhy přirozeného pohybu, nýbrž vlastním jménem může slouti přepodstatnění.“ (Spisy sv. Tomáše Akvinského: Theologická summa, red. P. Emilián Soukup O. P. a kol., III. Olomouc, s. 749).

„Tehdy kardinál cambraiský, vzav nějaký lístek, který mu, jak řekl, včera večer přišel do rukou, a drže jej v ruce, tázal ho, Mistra Jana, zdali klade obecné pojmy za skutečné ze stránky věčné. A on odpověděl, že ano, protože i svatý Anselm i jiní tak kladou. Tehdy on kardinál dovozoval: „Z toho následuje, že po vykonaném posvěcení, když se chléb proměňuje a přepodstatňuje v tělo Kristovo, jak právě říkáte, buď tam zůstává nej-

obecnější podstata chleba hmotného, anebo ne. Jestliže ano, jest předchozí tvrzení v pořádku; pakli ne, následuje, že přestane-li jedinečný pojem, přestává býti jeho pojem obecný. Odpověděl (tj. Mistr Jan), že přestává býti v tomto jedinečném chlebě hmotném, když on (tj. chléb) se tedy proměňuje nebo přechází v tělo Kristovo nebo se přepodstatňuje, ale nicméně v jiných jedinečnostech se podmět zachovává. ... Tehdy opět nějaký Angličan, stojící vedle Mistra Jana, chtěl dokázati, že po posvěcení zůstává podstatná forma chleba hmotného a látka první, protože se onen chléb neničí. A odpověděl mistr, ale on tu přestává býti jedinečný přepodstatněním v tělo Kristovo. Opět vstal jeden Angličan ... a pravil: „Počkejte, on mluví zchytrale, jako i Viklef činil. On totiž všechno připustil, co tenhle připouští, a přesto držel, že chléb hmotný zůstává v svátosti oltářní po posvěcení ...“ (Petr z Mladoňovic: Zpráva o Mistru Janu Husovi v Kostnici. In: Ze zpráv a kronik doby husitské. Praha 1981, s. 93–95).

„Tento chléb pro svůj vztah k tělu Kristovu má být v náležité úctě a věřící mu prokazují úctu nikoli, pokud jde o podstatu chleba, nýbrž pokud, jak jsme předeslali, je Kristovým tělem, o jehož pravém těle máme věřit, že je v chlebu pravdivě, svátostně a duchovně, nikoli však se všemi jemu příslušnými vlastnostmi jak podstatnými, tak případnými. Tento chléb není totožný s Kristovým tělem, sedícím v nebi na pravici Boží, ani tam není Kristovo tělo tak, jak to někteří tvrdí, protože tento způsob přítomnosti by předpokládal zánik podstaty chleba a proměnu jeho podstaty v tělo Kristovo. A tomu má každý věřící věnovat bedlivou pozornost

bez hloubání o přirozenosti hmotné podstaty svátosti. Věřící mají přece usilovat o to, aby pravdivým vzýváním, klekáním a rozvažováním napodobovali našeho Spasitele a uctívali jeho tělo, které je nahoře u Boha a které je přece, způsobem prve naznačeným, i ve velebné svátosti. Obdobně je třeba smýšlet o svátosti kalicha.“ (Mikuláš z Pelhřimova: Vyznání a obrana táborů. Edd. František M. Dobiáš, Amedeo Molnár. Praha 1972, s. 80).

Nauka o přepodstatnění (transsubstanciaci) podstat svátostných látek chleba a vína, která se stala oficiálním učením církve o svátosti večeře Páně, byla vyhlášena papežem Innocencem III. roku 1215 na IV. lateránském koncilu s obvyklým dodatkem, že každý, kdo by věřil a tvrdil jinak, je kacíř. Tuto nauku vyjádřil výstižně ve své *Teologické summě* Tomáš Akvinský. Z jeho formulace, uvedené v záhlaví našich úvah, můžeme vyčíst, že podle oficiální nauky má přepodstatnění při bohoslužbě nadpřirozený charakter.

Anglický reformátor Jan Viklef dospěl o století později v otázce této svátosti k odlišné koncepci, která je známa jako nauka o remanenci. Remanenční naukou nazýváme každé takové učení, podle něhož ve svátostných látkách setrvávají (remanere = setrvávat) jejich původní podstaty i po jejich posvěcení při bohoslužbě. Zde je nutno připomenout, že podstatou, čili substancí věci, rozuměli středověcí učenci základní složku věci, která, ač neviditelná a nehmatatelná, představuje jakýsi stálý pravzor či formu věci.

Styčný bod Tomášovy a Viklefovy teologie se současnými filozofickými východisky nalezneme v jejich

8. Procesy Jana Husa, Jeronýma Pražského a Jana Viklefa

(6. 7. 1415: upálení M. Jana Husa v Kostnici; 30. 5. 1416: upálení M. Jeronýma Pražského v Kostnici.)

„Protože jsi zavrhl Hospodinovo slovo, i on zavrhl tebe jako krále.“ (1 S 15,23b).

„Petr a apoštolové odpověděli: „Boha je třeba poslouchat, ne lidi.“ (Sk 3,29).

„Po obědě pak, o čtvrté hodině odpolední, sešli se opět řeční kardinálové do paláce papežova a radili se, co by měli učinit s řečeným M. Janem Husem. Jeho protivníci však, Pálež, Michal a jiní, stále štváli je a jiné preláty, aby nijak nebyl propuštěn ... A skákajíce po síni, radovali se říkajíce: „Ha, už ho máme. Nevyjde nám, dokud nezaplatí poslední čtvrták.“ (Petr z Mladoňovic: Zpráva o Mistru Janu Husovi v Kostnici. In: Ze zpráv a kronik doby husitské. Praha 1981, s. 44).

„Tehdy mistr pravil: Ano, kdo jest v smrtelném hříchu, není hodně králem před Bohem ...“ Když pak M. Jan Hus uváděl o králi a o Saulovi to, co jest napřed řečeno, křičeli preláti řkouce: „Zavolejte krále!“ ... a dali M. Janu Husovi opakovati touž věc. A když skončil a hraničil, řekl král Zikmund: „Jane Huse, nikdo nežije bez hříchu.“ A kardinál cambraiský pravil mistrovi, chtěje tím světské více proti němu popuditi: „Nestačilo ti, že zlehčuješ stav duchovní, snažil ses jej povaliti svými spisy a učením, a již chceš též povaliti stav královský a krále ze stavu jejich.“ (Petr z Mladoňovic: Zpráva o Mistru Janu Husovi v Kost-

nici. In: *Ze zpráv a kronik doby husitské*. Praha 1981, s. 134–135).

„Z toho bezpochyby pošlo, když nepřátelům mým a utrhaní jejich uši jednoho každého z vás otevřeny byly, a oni v tak prodlouženém času namluvili vás, a v tom stvrdili, že jsem kacíř, nepřítel víry křesťanské, protivník církve a lidí duchovních, že vy mne nyní, abych nevinu své hájil a bránil, dovoliti nechcete. A tak jste mne prvé v srdcích a myslích vašich za zlého a nešlechtného člověka odsoudili, nežli jste, co bych provinil a jaký byl, poznati mohli. Ale však i vy lidé jste, a ne bohové; nejste věčně trvající, ale smrtedlní; klesnouti, padnouti, poblouditi, zmýliti, oklamáni, podvedeni a svedeni býti můžete, jako i jiní lidé.“ (Řeč Jeronýma Pražského před koncilem 23. května 1416, zachycená v listu Poggia Braccioliniho, In: František Šmahel: Jeroným Pražský. Praha 1966, s. 229).

„Tento odsuzující rozsudek potom týž Jeroným ještě za trvání tohoto inkvizičního procesu schválil a vyjádřil s ním souhlas, uznáváje a vyznáváje na tomtéž svatém koncilu pravou, katolickou a apoštolskou víru, a proklel veškeré kacířství, zvláště to, jímž byl rozhlášen a... které v minulých dobách učili a zachovávali Jan Hus a Jan Viklef ve svých dílech, kázáních a knížkách a pro které byli řečení Viklef a Hus se svými naukami a bludy tímtež svatým koncilem odsouzeni jako kacíři ... Avšak po tomto prohlášení a příslušném odvolání si po mnoha dnech jako pes, který se vrací ke svým zvratkům, aby veřejně vyvrhl zhoubný jed, ukrytý ve svých prsou, vyžádal, aby mu bylo dáno veřejné slyšení před tímtež svatým koncilem, a když mu bylo poskytnuto,

před tímž svatým koncilem ve veřejném shromáždění tvrdil, řekl a skutečně prohlásil, že nesprávně souhlasil s odsouzením řečeného Viklefa a Husa ...“ (Úryvek z rozsudku kostnického koncilu v procesu s Jeronýmem Pražským. In: Petr z Mladoňovic: Vypravování o Mistru Jeronýmovi Pražském, upáleném v Kostnici pro jméno Kristovo. In: Ze zpráv a kronik doby husitské, Praha 1981, s. 215–216).

V našem předchozím výkladu, věnovaném myšlenkám Jana Viklefa na Karlově univerzitě a názorům Jana Husa o církvi, jsme se dozvěděli, jak se Jan Hus v roce 1410 dostal do soukolí procesu u papežského stolce. Když Husův protivník v tomto procesu, pražský arcibiskup Zbyněk Zajíc z Házmburka, nejprve králi Václavovi IV. nezávazně slíbil, že urovná spor s Husem a papeže ujistí o pravověrnosti Českého království, a pak v září 1411 na cestě do Uher předčasně zemřel, Husovo postavení se zdánlivě zlepšilo. V této fázi procesu se Jan Hus domníval, že nezávazný smír s arcibiskupem ukončil jeho soudní stíhání u kurie.

Nový Husův soudce, florentský kardinál Zabarella, byl ochoten upustit od požadavku Husovy osobní přítomnosti u soudního jednání pro předchozí procesní chyby a podjatost, ale brzy byl odvolán a zároveň církevní právník Michal z Brodu dokázal u kurie svými zásahy, že Husův právní zástupce Jan z Jesenice byl obviněn z kacířství a uvězněn. Podařilo se mu sice uprchnout, ale již nemohl Husa hájit.

Michal z Brodu, zvaný de Causis, česky Soudný, byl knězem z Čech. Michal pocházel z Německého Brodu (dnes Havlíčkova Brodu), kde se před rokem 1380

9. Konkomitance a přijímání pod obojí způsobou chleba i vína – od M. Jana Husa k M. Jakoubkovi ze Stříbra

(15. 6. 1415: kostnický koncil zakazuje svým dekretem laický kalich; 10. 3. 1417: Karlova univerzita svou deklarací schválila laický kalich.)

„ ... Ježíš jim řekl: „Amen, amen, pravím vám, nebudete-li jíst tělo Syna člověka a pít jeho krev, nebudete mít v sobě život. Kdo jí mé tělo a pije mou krev, má život věčný a já ho vzkřísím v poslední den.“ (J 6,53–54).

„Stejně vzal po večeři i kalich a řekl: Tento kalich je nová smlouva, zpečetěná mou krví; to číňte, kdykoliv budete pít, na mou památku.“ (1 K 11,25).

„... Nyní přišlo spasení, moc a království našeho Boha i vláda jeho Mesiáše; neboť byl svržen žalobce našich bratří, který je před Bohem osočoval dnem i nocí. Oni nad ním zvítězili pro krev Beránkovu a pro slovo svého svědectví. Nemilovali svůj život tak, aby se zalekli smrti.“ (Zj 12,10b–11).

„Neboť pod způsoby chleba je sice tělo Kristovo z moci svátosti, krev pak z věčného doprovázení, jak bylo svrchu řečeno o duši a božství Kristově; pod způsoby vína jest sice z moci svátosti krev Kristova, kdežto tělo Kristovo z věčného doprovázení, jako duše a božství.“ (Spisy sv. Tomáše Akvinského: Theologická summa. Red. P. Emilián Soukup, O. P., a kol., III. Olomouc 1937, s. 760).

„Může-li se tak státi, pokuste se, aby bylo bulou do-

voleno podávati (z kalicha) aspoň těm, kdož by o to ze zbožnosti požádali, s přihlédnutím k okolnostem.“ (M. J. Hus: Dopis panu Janovi z Chlumu, v Kostnici 4. 1. 1415. In: Sto listů M. J. Husi. Vybral Bohumil Ryba. Praha 1949, s. 166).

„Neprotiv se svátosti kalicha Páně, kterou ustanovil Kristus sám i skrze svého apoštola. Vždyť žádné Písmo tomu neodporuje, nýbrž jenom obyčej, který se zakořenil, jak mám za to, toliko z nedbalosti. Jenomže nemáme se řídit obyčejem, nýbrž Kristovým příkladem a pravdou. Nyní na koncilu, dovolávající se obyčeje, odsoudili přijímání z kalicha pro nekněze jako kacírství; a kdo bude lidu posluhovati a neumoudří se, má trestán být jako kacír. Ejhle, Kristovo ustanovení odsuzuje zloba lidská jako kacírství!“ (M. J. Hus: Dopis kazateli Havlíkovi, v Kostnici 21. 6. 1415. In: Sto listů M. J. Husi. Vybral Bohumil Ryba. Praha 1949, s. 212–213).

„Jakž toto ustavení od Pána v evangelium svatém vydané o přijímání posvátném pod obojí způsobou, řeči svaté a apoštolští Skutkové vykládají a slova evangelium svatého téhož Pána, jenž jest řekl v evangelium svatého Jana v VI. rozdílu (kapitole): „Jediné leč budete (tj. nebudete-li) jisti tělo Syna člověka a píti jeho krev, nebudete míti života v sobě.“ Kterážto řeč netoliko k učedníkům, ale k zástupům řečena jest ... Hle zřejmé je, že věrná obec je povinná, nejen z ustanovení církevního, nýbrž z příkazu Páně, přijímati tělo Kristovo a píti jeho krev, a to nejenom duchovně, nýbrž i svátostně pod způsobou chleba a vína ... netoliko duchovní, ale také i posvátné přijímání pod obojím

způsobem těla a krve Pána Krista k spasení jest potřebné věrným.“ (M. Jakoubek ze Stříbra: Traktát „Spasitel náš“. In: Betlémské texty. Vydal Bohumil Ryba. Praha 1951, s. 109, 111, 121, 133).

„Krev Ježíše Krista nejvíce spojuje obce tyto v boji proti Antikristu, kteréhož jsou přemohly také na tomto světě těchto dnův, a činí pomoc přemáhati hříchy v duši a pokušení.“ (Jakoubek ze Stříbra: Výklad na Zjevení sv. Jana. K vydání upravil František Šimek. Díl I. Praha 1932, s. 479).

Oficiální církevní dogmatika, kterou v našem úvodním přehledu citátů reprezentuje výrok Tomáše Akvinského, dospěla ve 13. století na základě názorů františkánského teologa Alexandra z Hales o večeři Páně k nauce o konkomitanci čili o věcném doprovázení (*concomitantia realis*). Tato nauka chápala svátostné přijímání chleba i vína, tedy přijímání „pod obojí způsobou“ (*sub utraque speciae*), jako dogmatickou nedůslednost z důvodu transsubstanciacce. Podstatou konkomitanční nauky byl názor, že není nutno přijímat chléb spolu s vínem, protože i pod jednou způsobou chleba je přítomen celý Kristus. V liturgické praxi církve pak postupně docházelo k zavádění přijímání pod jednou způsobou chleba pro laiky, což bylo zdůvodňováno zejména jako hygienické opatření, protože víno se při bohoslužbě pilo kolektivně přímo z kalicha.

M. Jan Hus se po většinu svého života držel tradičního názoru, že celý Kristus je přítomen v každé z obou způsobů chleba i vína v plnosti. Svátost večeře Páně chápal v širším kontextu přijímání Kristova evangelia vě-

10. Tragický osud Jana Želivského

(30. 7. 1419: první pražská defenestrace; 9. 3. 1422: poprava Jana Želivského na Staroměstské radnici v Praze.)

„Neboť vám pravím: Nebude-li vaše spravedlnost o mnoho přesahovat spravedlnost zákoníků a farizeů, jistě nevejdete do království nebeského.“ (Mt 5,20).

„Střežte se lživých proroků, kteří k vám přicházejí v rouchu ovčím, ale uvnitř jsou draví vlci.“ (Mt 7,15).

„Když s ním v těch dnech opět byl velký zástup a neměli co jíst, zavolal si učedníky a řekl jim: „Je mi líto zástupu, neboť tři dny jsou se mnou a nemají co jíst. Když je pošlu domů hladové, zemdlí na cestě; vždyť někteří jsou zdaleka. ... Nařídil tedy zástupu usednout na zem; vzal těch sedm chlebů, vzdal díky, lámal a dával svým učedníkům, aby je předkládali; oni je předložili zástupu.“ (Mk 8,1–3;6).

„Ó kdyby byl nyní přítomen Kristus, vím, že by své žáky ospravedlňoval před mistry, kteří nadměrně uznávají tradice, avšak o božích přikázáních mlčí ... Tak jako učinila knížata a kněží, kteří opovrhli pravou spravedlností. A tak nyní, ó běda, trvá spravedlnost farizeů jako kostelní zpěv, církevní hodinky a vše ostatní, avšak spravedlnost Krista? Pro svou tradici exkomunikují a obviňují z kacířství, avšak pro překročení božího Zákona nic neříkají.“ (Z přípravy Jana Želivského na jeho kázání, přednesené pravděpodobně mezi 16. a 23. 7. 1419. In: Božena Kopiczková: Jan Želivský. Praha 1990, s. 256).

„Tak nás Pán, dnes je tomu týden, učil spasitelnými slovy, dnes nás již učí svými činy. Byl to zajisté podivuhodný čin, když sedmi chleby nasýtil zástupy lidí. ... Abychom tyto divy pochopili, k tomu potřebujeme Boží pomoci.“ (Z přípravy Jana Želivského na jeho kázání, přednesené pravděpodobně 30. 7. 1419. In: Amedeo Molnár: Výzva Jana Želivského. Výbor z kázání. Praha 1954, s. 107).

Pierre Vergniaud patřil k umírněným revolucionářům, kteří byli v roce 1793 poraženi radikálními jakobíny. Prohra v politickém boji znamenala ještě na konci 18. století ve francouzské revoluci zároveň rozsudek smrti. Podle legendy pronesl tento vynikající řečník těsně přes svou popravou známou větu: „Revoluce je jako Saturn – požírá své vlastní děti!“ Doba francouzské revoluce byla plná odkazů na antiku. Římský bůh Saturn byl starými Římany ztotožňován s řeckým Kronem, otcem hromovládného Dia. V antické mytologii otec olympských bohů Kronos požíral své děti, protože jedno z nich ho mělo podle věštby svrhnout z vladařského trůnu. Použijeme-li alegorický výklad antického mýtu, pak příběh o Saturnovi může zosobňovat nejen neúprosné plynutí času, jenž vše vstřebává, ale též revoluční proces, který po čase pohlcuje sám sebe, když ničí své neaktivnější činitele.

Vergniaudův výrok proto bývá užíván jako charakteristika všech revolucí, v nichž kvůli politické nestabilitě dochází k náhlým vzestupům i k rychlým pádům mnohých vůdčích osobností. Jeho působnost lze vztáhnout i na osud Jana Želivského, významné osobnosti z počátků husitství. Jan Želivský byl původ-

ně mnichem řádu premonstrátů, jenž z kláštera v Želivi na Českomoravské vrchovině přišel někdy ve druhé dekádě 15. století do Prahy. Od jména domovského kláštera byla odvozena i jeho přezdívka. Svůj klášter však opustil a přijal reformační učení.

Když husité mezi lety 1415 a 1416 ovládli pražské kostely, mohl i on jako kněz podávající svátost pod obojí způsobou zahájit svoji činnost v kostele sv. Štěpána na Rybníčku na Novém Městě pražském. V roce 1419 přestal král Václav IV. podporovat husitské hnutí. Pod tlakem svého bratra, římského krále Zikmunda, i pod vlivem papežské kurie vrátil většinu pražských kostelů kněžím, dodržujícím tradiční mešní řád. Jan Želivský proto sice musel opustit svatoštěpánský kostel, ale brzy našel nové působiště v kostele Panny Marie Sněžné na rozhraní Starého a Nového Města. Jako zdatný kazatel, zdůrazňující solidaritu s chudými podle slov evangelia, shromáždil brzy v tomto kostele početný zástup nemajetných obyvatel Prahy.

Ze základních školských vědomostí víme, že Jan Želivský hrál významnou roli při první pražské defenestraci, kdy vedl své posluchače proti purkmistru a konšelům na Novoměstské radnici. Tito radní, nově dosazení králem Václavem, pronásledovali husity. Dav radnici dobyl a radní usmrtil vyhozením z oken. V boji o radnici poprvé veřejně osvědčil své velitelské schopnosti na straně husitů i královský dvořan Jan Žižka z Trocnova. V pozadí celé zdánlivě spontánní akce však můžeme tušit promyšlenou přípravu a organizaci, v níž náleží významné místo Janu Želivskému. V současné době dospěl historický výzkum k závěru, že defenestrace byla důkladně připravována a usku-

11. Eschatologické vize Kristova příchodu na svět v hádání pražanů a táborů v pražském Zmrzlíkově domě

(10.–14. 2. 1420: doba druhého příchodu Ježíše Krista předpověděná M. Janem z Jičína; 21. 2. 1420: dobytí Sezimova Ústí a vznik obce hory Tábor; 10. 12. 1420: hádání pražanů a táborů v domě u Zmrzlíků.)

„Jeho paže se napřáhnou a znesvěťí svatyni i pevnost, vymytí každodenní oběť a dají tam ohyznou modlu pustošitele.“ (Da 11,31).

„Oheň, krupobití, hlad a smrt, to všechno bylo stvořeno jako trest. Zuby šelem, štíři, hadi i trestající meč ke zkáze svévolníků se budou radovat z jeho rozkazu, pohotově připraveny, kdykoliv jich bude potřeby, ale když přijde jejich chvíle, jeho slovo nepřestoupí.“ (Sír 39,30–31).

„Když pak uvidíte „znesvěcující ohavnost“, o níž je řeč u proroka Daniele, jak stojí na místě svatém – kdo čteš, rozuměj – tehdy ti, kdo jsou v Judsku, ať uprchnou do hor.“ (Mt 24,16).

„Tak jako se tedy sbírá plevel a pálí ohněm, tak bude při skonání věku. Syn člověka pošle své anděly, ti vyberou z jeho království každé pohoršení a každého, kdo se dopouští nepravosti, a hodí je do ohnivě pece; tam bude pláč a skřípění zubů. Tehdy spravedliví zazáří jako slunce v království svého Otce. Kdo má uši, slyš!“ (Mt 13,40–43).

„Po šesti dnech vzal s sebou Ježíš Petra, Jakuba a jeho bratra Jana a vyvedl je na vysokou horu, kde

byli sami. A byl proměněn před jejich očima; jeho tvář zářila jako slunce a jeho šat byl oslnivě bílý.“ (Mt 17,1–2).

„První, že již nyní v tomto roce, tisícím čtyřstém dvacátém, nastane a již je skonání věku, tj. vyplenění všeho zlého. To je blud.“ (První z „bludných“ radikálních článků, In: Vavřinec z Březové: Husitská kronika. Píseň o vítězství u Domažlic. Praha 1979, s. 189).

„Dále, že již nyní jsou dny pomsty a rok odplaty, ve kterém zahynou všichni hříšníci světa a protivníci zákona Božího, takže nikdo nezůstane, a musí zahynouti ohněm a mečem a sedmi posledními ranami, o nichž se praví ve 39. kapitole Ecclesiastica, totiž ohněm, mečem, hladem, zuby zvířat, štíry a hady, krupobitím a smrtí. To je blud víře křesťanské nesnesitelný.“ (Jeden z „bludných“ radikálních článků, In: Vavřinec z Březové: Husitská kronika. Píseň o vítězství u Domažlic. Praha 1979, s. 189).

„Dále, že v tomto čase pomsty, kdokoli by četl nebo slyšel kázati slovo Kristovo, který pravil: „Tehdáž ti, kteříž jsou v Judei, nechť utekou na hory“, a nevyšel by z měst, vesnic nebo hradů na hory tělesné, kde jsou shromážděni bratři věřící, hřeší smrtelně proti přikázání Kristovu a bude s těmito městy, vesnicemi nebo hrady ranou Páně potrestán a zahyne. To je blud.“ (Další z „bludných“ radikálních článků, In: Vavřinec z Březové: Husitská kronika. Píseň o vítězství u Domažlic. Praha 1979, s. 190).

„Dále zakládati svrchuřečené názory na onom textu Matoušově (Mt 13 a 24) o skonání světa, a rozuměti

skonání světa konec a cíl nynějšího času a nynějšího roku, po němž přijde jiný věk, to je čas a věk lidí putujících a skvějících se jako slunce naprosto beze vší poskvrny v svrchuřečeném království Otce, již bude tak trvati až do konce světa, a nikoli skonání věku, to jest světa, je neučený blud.“ (Další z „bludných“ radikálních článků, In: Vavřinec z Březové: Husitská kronika. Píseň o vítězství u Domažlic. Praha 1979, s. 191).

„A tak, skončiv svrchuřečené články, připojil Mistr Petr, který je četl, tato slova: ‚Znejte všichni, že těmito články neobviňujeme nikoho jménem, že by je držel, ale aby se lidé vystříhali každého bratra nebo kněze, který by je chtěl hlásati a neústupně hájiti, protože je každý z nich buď kacírský, nebo bludný, nebo pohoršlivý.‘ Tehdy řekl bratr Chval zeman: ‚Já držím všechny ty články.‘ Ale zeman Roháč vybuchl v tato slova: ‚V Kostnici nám házeli na krk čtyřicet kacírských článků a vy nám jich házíte přes sedmdesát.‘“ (Reakce táborů na obvinění z hereze. In: Vavřinec z Březové: Husitská kronika. Píseň o vítězství u Domažlic. Praha 1979, s. 189).

Blížil se konec roku 1420. Tento rok přinesl českým zemím řadu dramatických událostí. Patřily k nim vznik jihočeského Tábora jako centra radikálních husitů, obležení Prahy první křížovou výpravou, vojenská pomoc táborů pražským husitům, porážka vojska Oldřicha z Rožmberka, obléhajícího Tábor, neúspěch první kruciáty na Vítkově hoře před Prahou a ztracená bitva Zikmundova vojska u pražského Vyšehradu. V červenci roku 1420 se teologové všech husitských stran zároveň shodli na klíčovém programovém prohlášení,

12. Jan Žižka, orebité a nový východočeský husitský svaz

(7.–8. 4. 1423: konání sjezdu východočeských přívrženců Jana Žižky v Německém Brodě; 14. 9. 1424: mír na Špičálském poli před Prahou.)

„Izraelci se při provádění klatby dopustili zpronevěry. Akán, syn Karmího, syna Zabdího, syna Zerachova z pokolení Judova, vzal něco z věcí propadlých klatbě. Proto vzplanul Hospodin proti Izraelcům hněvem.“ (Joz 7,1).

„I napomínámť ještě všechny pro boží umučení a pro vysvobození jeho svatých pravd k prospěchu věrným v církvi svaté, a zlým a nevěrným kacířům ke zkažení, s pomocí boží abychom se sešli nyní mezi hody, nyní v středu s Veliké noci do Brodu tudíž Německého, kdež jsme zhřešili, abychme na témž místě pokání učinili ...“ (Úryvek z listu Jana Žižky svolávajícího roku 1423 sjezd do Německého Brodu. In: František Šmahel: Jan Žižka z Trocnova. Praha 1969, s. 228).

„... aby ten vzatek a ty kořisti sneseny ... a na hromadu skladeny byly ... A k tomu, aby byli vydáni a voleni starší ze všech obcí, panských, rytířských, městských i robotěncuov, aby věrně způsobili, ty věci chudým i bohatým a spravedlivě, jak na koho sluší, rozdány a rozděleny byly, aby nižádný sám sobě nebral ani co kdo zachoval. ... k tomu takovému chtěli by popraviti, k jeho hrdlu i k statku, buď kdož buď, žádných osob nevynímajíce, jakožto ke zloději božímu a obecnému, jakož se jest stalo Achanovi (Akánovi, pozn. aut.) ...“ (Úryvek z tzv. Žižkova vojenského řádu

z roku 1423. In: František Šmahel: Jan Žižka z Trocnova. Praha 1969, s. 231–232).

V roce 1423 svolal husitský hejtman Jan Žižka sjezd svých východočeských přívrženců na 7. a 8. dubna do Německého Brodu. Úryvek z jeho svolávacího listu je obsažen ve druhé citaci na počátku našeho příspěvku. Abychom pochopili, proč Jan Žižka z Kalicha, legendární vojevůdce husitské revoluce, tradičně spojovaný s polním vojskem jihočeského Tábora, zaměřil svoji pozornost na východočeské husity, musíme zodpovědět několik otázek.

Proč si Žižka jako místo sjezdu vybral právě Německý Brod? Když v prosinci roku 1421 ovládl král Zikmund Lucemburský s uherským vojskem Moravu, pokračoval ve svém tažení do Čech. Zde pak donutil spojené vojsko pražanů a táborů, vedené Janem Žižkou, k ústupu a obsadil Kutnou Horu, kterou pražané získali při své dubnové ofenzívě. Na počátku roku 1422 však Žižka posílil své vojsko a ke Kutné Hoře se vítězně vrátil. Následující ústup Zikmundova vojska se změnil v útěk. Část jeho bojovníků našla útočiště v Německém Brodě, ale husité vzápětí toto město oblehli. V průběhu vyjednávání o kapitulaci část husitů pronikla do města a boj se změnil v masakr Zikmundových bojovníků i měšťanů. Jedním z důvodů masakru byla též skutečnost, že z toho města pocházel žalobce M. Jana Husa u kostnického koncilu Michal z Brodu, řečený De Causis. Velké vítězství získalo pachuč porušení dobových rytířských zásad čestného boje. Žižka chtěl po roce své vojsko pokáním očistit na místě, kde zhřešilo, a získat tak pro ně opět Boží přízeň.

Proč se Žižka zaměřil na východní Čechy? Na po-
mezí východních Čech si již od roku 1421 budoval svůj
hrad Kalich. V této oblasti se také od počátků husitské
revoluce ustavilo bratrstvo orebitů, které přijalo jméno
starozákonní hory Oreb v palestinském pohoří Sinaj.
Orebité přenesli toto jméno i na vrch nacházející se vý-
chodně od Hradce Králové. Právě na tomto vrchu se
v dubnu roku 1420 ustavili a zároveň ovládli Hradec.
Jejich duchovním vůdcem byl kněz Ambrož. V roce
1423 byli ovšem husité ve východních Čechách zne-
přáteleni s panem Čenkem z Vartenberka, a zároveň se
obávali případného vpádu polského vojska. Na konci
března roku 1423 totiž uherský a polský král uzavřeli
v Kežmaroku spojeneckou smlouvu, zaměřenou proti
husitům. Když tedy Jan Žižka svolal své východočeské
přívržence k jednání, setkaly se jeho listy s odpovída-
jícím ohlasem.

Dalším důvodem Žižkových tehdejších aktivit byl
jeho rozchod s jihočeským Táborem! Na přelomu let
1422 a 1423 totiž vyvrcholily jeho rozpory s táboorskými
hejtmany i kněžími. Shledal, že další táborští hejtmani
se snaží získat větší nezávislost na jeho vrchním vele-
ní a kněží uplatňují víc vlivu na správu tábořské obce,
než jim podle Žižky náleželo. Jan Žižka se tedy rozhodl
ve východních Čechách vybudovat novou obec Božích
bojovníků, která by více vyhovovala jeho představám
o pravé křesťanské víře a kázni.

V době svolání sjezdu stál v čele orebského bratr-
stva hejtman Diviš Bořek z Miletínka, který udržoval
spojenectví s pražany. Bořka vynesl na vedoucí místo
zásah knížete Zikmunda Korybutoviče, který v čele
husitské Prahy zastupoval zájmy litevského knížete

13. Jan Žižka, husitský vojevůdce i náboženská osobnost

(11. 10. 1424: Jan Žižka umírá při obležení Příbyslavi.)

„Tu jsem viděl, jak Beránek rozlomil první ze sedmi pečeti, a slyšel jsem, jak jedna z těch bytostí řekla hromovým hlasem: „Pojď!“ A hle, bílý kůň a na něm jezdec s lukem; byl mu dán věnec dobyvatele, aby vyjel a dobýval.“ (Zj 6,1–2).

„A viděl jsem nebesa otevřená, a hle, bílý kůň, a na něm seděl ten, který má jméno Věrný a Pravý, neboť soudí a bojuje spravedlivě.“ (Zj 19,11).

„A Hradečtí si dali Žižku vymalovat na korouhvi v rytířské zbroji a s palcátem a na bílém koni, tak jak jezdil zaživa. A když Hradečtí bojovali pod tou korouhví, nikdy neprohráli.“ (Kronika velmi pěkná o Janu Žižkovi, družiníku krále Václava IV. In: Ze zpráv a kronik doby husitské. Praha 1981, s. 229).

Jan Žižka náleží k výrazným osobnostem českých dějin. Tuto proslulost získal především díky posledním šesti létům svého života, kdy se nesmazatelně zapsal do historické paměti jako činitel, jehož působení v českých zemích v době husitské revoluce vyvolalo ohlas evropského rozměru. Jsou známy zejména jeho činy ve vojenské oblasti, v níž bývají oceňovány především jeho velitelské schopnosti nikdy neporaženého vojevůdce.

Většina Žižkova života je však skryta pod příkrovem času a je uchopitelná pouze na základě pouhých několika útržkovitých historických pramenů. Sprá-

vy o něm jsou rozporuplné. Ukazují nám charakter s morální integritou, a zároveň stigma psance. Vedle šlechtice, který se řídí rytířským kodexem, stojí rebel, pohybující se mezi zločinci na okraji společnosti. Žižka je nejen dvořanem českého krále, stýkajícím se u dvora s vysokou šlechtou, ale též hejtmanem plebejského vojska složeného ze vzbouřených poddaných.

Do myšlenkového světa Jana Žižky nelze přímo proniknout, protože neznáme ani jeho skutečný věk, ani jeho skutečnou fyzickou podobu, ani nějaký jeho vlastní rukou psaný písemný dokument. Nejstarší značně schematická výtvarná ztvárnění jeho podoby, která ovlivnila jeho ikonické zobrazování, pocházejí až z konce 15. a z první čtvrtiny 16. století. Máme sice k dispozici několik textů, označených jeho jménem, ale tyto dokumenty jsou zjevně stylizovány jeho písařem. Texty vykazují určitou teologickou průpravu, která možná souvisela s písařovou předpokládanou duchovenskou funkcí v husitském vojsku.

Hledání autentického profilu osobnosti Jana Žižky však není zcela beznadějně. Jeho činnost v době husitské revoluce je podrobně popsána v dobových kronikách i jiných pramenech. Bádání o jeho životě byla věnována celá řada historických prací od pozdního středověku až do současnosti. V těchto zdrojích lze nalézt informace, které mohou alespoň částečně osvětlit posledních šest let Žižkova života, jež se zároveň překrývají s obdobím několika prvních let husitské revoluce. Na základě informací z těchto pramenů a literatury ovšem můžeme podobu některých rysů Žižkovy osobnosti pouze dedukovat.

Ačkoliv listy i tzv. vojenský řád, které jsou s Janem

Žižkou spojovány, pravděpodobně nese-psal vlastní rukou, odráží nepochybně jeho intenci a lze z nich odvodit jeho ideové tendence. Pokud se zde objevují citace z Písma svatého, pak odkazy na Starý zákon převažují nad citáty novozákonními. Můžeme tedy předpokládat, že Jan Žižka projevoval myšlenkovou spřízněnost se starozákonním důrazem na Hospodina, jako přísného a svrchovaného Pána, který nesmlouvavě trestá hříchy.

Z dobových pramenů vyplývá, že Jan Žižka měl negativní vztah ke kněžím, kteří zdůrazňovali spekulativní teologii, a zároveň usilovali o politickou moc. Měl též odpor k mnišským řádům zejména pro jejich držbu rozsáhlých majetků. Ve všech těchto aspektech viděl pokrytectví, které bylo v rozporu s jeho představou dobrého kněze, jenž se plně věnuje duchovenské službě, poskytuje věrným křesťanům duchovní posilu svátostmi i Božím Slovem, nevyvolává teologické spory a žije v souladu se zásadami evangelické chudoby, které hlásá.

V jeho křesťanské víře hrál klíčovou roli pojem Božího zákona, jak je patrné například z tzv. Žižkova vojenského řádu. Z pramenů dále vyplývá, že Jan Žižka přes starozákonní reminiscence vyznával trojiční teologii a rozuměl reformačnímu principu Božího zákona, zdůrazňujícímu následování Ježíše Krista jako Syna Božího. Je známo, že neinklinoval ani ke kontemplaci, ani k biblickému badatelství. Byl však mužem akce a pragmatické úspornosti, a tak mu k vyjádření Božího zákona jako principu následování Krista stačily čtyři pražské artikuly. Ty také vtělil do tzv. Žižkova vojenského řádu, který byl vlastně součástí zakládací listi-

14. Srovnání teologie tábořských radikálů a pražanů

(30. 4. 1431: učené hádání mezi pražskými a tábořskými bohoslovci v pražském Karolinu.)

„Ještě nedomluvil, a hle, světlý oblak je zastínil a z oblaku promluvil hlas: ‚To jest můj milovaný syn, kterého jsem si vyvolil; toho poslouvejte.‘“ (Mt 17,5).

„Nikdo totiž nemůže položit jiný základ než ten, který je už položen, a to je Ježíš Kristus.“ (1 K 3,11).

„Jeden je zákonodárce i soudce; on může zachránit i zahubit.“ (Jk 4,12a).

„Předesíláme pak tyto zásady, z nichž první je tato: Kristus Ježíš je sám nejlepší zákonodárce, ... základ každého soudu, příslušejícího křesťanu, v němž se otci zalíbilo a jehož přikazuje poslouchat. Je pravidlem a neklamnou mírou, kterou je třeba všechno měřit, ať jde o věc protizákonnou nebo zákonnou. A jeho napodobovat ve všem, co se týká víry a života i mravů, a na něho se především a nejvíce upnout, je pro křesťana cestou nejbezpečnější.

Druhá zásada: Zákon Ježíše Krista, tj. zákon evangelia, vyniká nad Zákon starý i nad jiné zákony stručností, malým počtem svátostí a snadnou uskutečnitelností. Sám o sobě zcela postačuje ke správě bojující církve a nikdo ve svém putování do nebeské vlasti nepotřebuje k němu přidávat nějaký nový zákon. Vždyť je-li náležitě zachováván, učí nejsprávněji, jak by měla být z veřejného života vykořeněna všechna nespravedlnost a jak by měl být trestán, kdokoli se proti zákonu

proviňuje, i jak by měla být každá křesťanova spravedlnost zaručována a konečně oceňována.“ (Základní zásady, z nichž vychází táborská konfese. In: Mikuláš z Pelhřimova: Vyznání a obrana táborů. Přeložili a úvodní studii a poznámky napsali František M. Dobíáš a Amedeo Molnár. Praha 1972, s. 72–73).

„Podle své první zásady víme, že Kristus je základ každého soudu příslušejícího křesťanu, neboť je první počátek jím samým zjevený, od něhož jako ze studnice přijímáme svou víru. A podle své druhé zásady víme, že jeho zákon sám postačuje ke správě bojující církve, a nikdo ve svém putování do nebeské vlasti nepotřebuje k němu přidávat nějaký nový zákon. Tomuto zákonu patří nejvyšší stupeň autority, prospěšnosti a úcty, jak to vyplývá z povahy vydavatele tohoto zákona.“ (Princip nejvyšší autority v táborské konfesi. In: Mikuláš z Pelhřimova: Vyznání a obrana táborů. Praha 1972, s. 131).

„Nejprve je třeba zkoumat základ M. Jana Rokycany, na němž stojí budova celého jeho díla. A tento základ je obsažen ve výroku, který pronesl před celým shromážděním ... jako výchozí zásadu všeho, co chtěl potom říci nebo napsat: „Církev, nevěsta Kristova, má se spravovat nejen autoritou Písma, ale i tradicí všeobecné církve, jakož i ustanoveními platnými v jednotlivých provinciích.““ (Východisko Jana Rokycany při kritice táborské teologie. In: Mikuláš z Pelhřimova: Vyznání a obrana táborů. Praha 1972, s. 130).

„Sedmá chyba: kněží táborští odmítající mešní ritus, odsuzují a odmítají náš obřad, nepoužívají při mši

znamení kříže, nemíchají vodu s vínem a nepraktikují mnoho jiných věcí, ačkoliv nemají důkazy ani ze zákona Božího, ani ze spisů svatých, že náš obřad je špatný.“ (Sedmá chyba táborů z traktátu M. Jana Rokycany „De septem culpis Taboritarum.“ In: Josef Tříška: Výbor ze starší pražské univerzitní literatury. Praha 1977, s. 98).

Po porážce třetí křížové výpravy u Tachova v roce 1427 dosáhla moc husitských radikálních bratrstev – táborů a sirotků – vrcholu. Táboři i sirotci vybudovali silná mocenská uskupení, opírající se o zázemí ovládané spřízněnými městy, hrady a tvrzemi s husitskými vojenskými posádkami. Kromě toho na území českých zemí operovaly tábořské a sirotčí „obce polem pracující“ – stálá vojska, připravená okamžitě zasáhnout. K vyživování těchto armád ovšem již nestačily domácí zdroje. Proto pronikaly za hranice do sousedních zemí, kde získávaly při tzv. „spanilých jízdách“ různou kořist včetně zásob potravin. Při svých výpravách husité zároveň šířili pomocí písemných proklamací – manifestů – reformační ideje. Tradiční mocenské struktury, církevní i světské, postupně docházely k názoru, že spor s husity by mohl mít i jiné než vojenské řešení, zvláště když husité sami opakovaně vyhlašovali svoji ochotu k jednání.

Na konci 20. a na počátku 30. let 15. století se tak husitům otevírala možnost uskutečnit učené hádání na mezinárodní úrovni, na němž by mohli hájit své názory na reformu křesťanstva. Jednou z vážných alternativ bylo svobodné slyšení u připravovaného koncilu, který se měl konat v městě Basileji, ležícím na březích

15. Mistr Jan Rokycana – charizmatický obhájce kalicha

(22. 2. 1471: zemřel M. Jan z Rokycan.)

„Tehdy byl Ježíš Duchem vyveden na poušť, aby byl pokoušen od ďábla. Postil se čtyřicet dní a čtyřicet nocí, až nakonec vyhladověl. Tu přistoupil pokušitel a řekl mu: „Jsi-li Syn Boží, řekni, ať z těchto kamenů jsou chleby.“ On však odpověděl: „Je psáno: „Ne jenom chlebem bude člověk živ, ale každým slovem, které vychází z Božích úst.““ (Mt 4,1–4).

„Nejprve se Dubrovničan zpěchoval to povědět; potom pravil, že je stanoveno, aby žádný doktor neodpovídal mistrovi umění; „ale poněvadž to je ve věcech víry, odpovím“. Jemu Rokycana (řekl): „Jan z Dubrovníka není lepší než Kristus, ani Jan z Rokycan není horší než ďábel, a přece Kristus vyvracel ďábla a jemu odpovídal.“ Mezi jiným Jan z Dubrovníka mnoho mluvil. Rokycana pravil: „Vy jste z řádu kazatelů, musíte tedy mnoho mluvit,“ a tu se ozval smích.“ (Z disputa-ce na basilejském koncili 3. 4. 1433. In: Deník Petra Žateckého. Liber diurnus. Ed. František Heřmanský. Praha 1953, s. 154).

V pátek 22. února 1471, ve svátek Stolce (štolování, stolování či nastolování) sv. Petra, zemřel na Starém Městě pražském, na své faře u kostela Panny Marie před Týnem, M. Jan Rokycana, zvolený arcibiskup kalíšnické církve, husitský kněz, významný utrakvistický teolog a výmluvný kazatel.

Umíral v těžké době, kdy se otrásaly pilíře doby po-děbradské. Sám byl již od roku 1467 v papežské klatbě,

české země zůstávaly pod tlakem uherského krále Matyáše Korvína, který ve spolupráci s papežskou kurií usiloval o jejich plné ovládnutí, a těžce nemocný český král Jiří z Poděbrad v této době též směřoval na věčnost, kam Jana Rokycanu následoval za necelý měsíc po jeho smrti, 22. března téhož roku.

Ačkoliv mohl Jan Rokycana před smrtí prožívat zklamání z toho, co se straně pod obojí uskutečnit nepodařilo, vnímal jistě i úspěchy, kterých husitství po dobu své existence dosáhlo. Nemohl nevidět funkční organizaci konzistoře pod obojí, v jejímž čele ho po jeho smrti nahradil M. Václav Koranda mladší z Plzně. Ani mezinárodněpolitická situace nebyla beznadějná. Král Jiří z Poděbrad stihl ještě před svou smrtí zahájit diplomatické kroky, které posléze otevřely cestu na český trůn Vladislavu Jagellonskému. Vladislav Jagellonský pak české země proti ambicím Matyáše Korvína ubránil a umožnil zde další existenci plurality křesťanských vyznání.

Celý život Jana Rokycany byl úzce spjat s husitstvím. Narodil se někdy v devadesátých letech 14. století v Rokycanech na tamějším předměstí „Pátku“ jako syn kováře. Tento fakt se projevil později i v jeho osobním znaku, na němž byla vyobrazena podkova s hvězdou. Od útlého mládí hledal cestu k duchovnímu poznání. Po kratším počátečním období studia na pražské Karlově univerzitě pravděpodobně následovala epizoda jeho pobytu v klášteře Augustiniánů kanovníků v Rokycanech. Z kláštera však brzy odešel zpět na pražská studia, kde se stal obdivovatelem betlémského kazatele M. Jana Husa i žákem jeho následovníka M. Jakoubka ze Stříbra.

Jan Rokycana získal bakalářský univerzitní gradus v roce Husovy mučednické smrti. Titulu mistra však dosáhl vzhledem k dramatickým událostem husitské revoluce až o zhruba 15 let později. Kněžské svěcení obdržel někdy v první polovině 20. let a byl vysvěcen pražským arcibiskupem Konrádem z Vechty, který v roce 1421 přistoupil ke čtyřem artikulům pražským – základnímu programu husitství. Jan Rokycana se záhy zařadil do středního proudu husitské teologie, protože již v roce 1422 vystupoval spolu s dalšími představiteli univerzity proti radikálnímu pražskému kazateli Janu Želivskému. V roce 1423 reprezentoval pražskou a univerzitní stranu při disputaci na Konopišti, kde působil v roli mluvčího Jakoubka ze Stříbra proti radikálním názorům tábořských teologů.

Roku 1424 vystoupil Jan Rokycana do popředí jako vůdce delegace pražských měst, jenž na Špitálském poli u Prahy stanul 14. září před vítězným Janem Žižkou. Prokázal svoji pověstnou výmluvnost, když ho odvrátil od útoku na Prahu, protože se před ním pokořil, omluvil se mu za nepřátelství pražanů a požádal ho o smír. Vytvořily se tak předpoklady pro další spolupráci mezi Žižkovým a pražským mocenským uskupením. Rokycanovi jeho tehdejší vystoupení otevřelo cestu k dalšímu vzestupu.

Rokycana působil od druhé poloviny 20. let 15. století jako farář ve staroměstském kostele Panny Marie před Týnem. Roku 1429 se stal správcem duchovenstva pod obojí ve funkci vikáře „in spiritualibus“ Pražského arcibiskupství. Rokycanův přínos nespočíval v převratných teologických koncepcích. Byl však oslnivým řečníkem, obratným diplomatem i erudovaným teo-

16. Chebský soudce

(18. 5. 1432: uzavření dohody mezi poselstvy husitů a basilejského koncilu v Chebu o účast husitů na concilu.)

„A uložil nám, abychom kázali lidu a dosvědčovali, že je to on, koho Bůh ustanovil za soudce živých i mrtvých.“ (Sk 10,42).

„Ve věci čtyř článků, které, jak bylo připomenuto, zastávají, bude na tomto basilejském concilu uznán za nejspravedlivějšího a nezaújatého soudce zákon Boží, životní sloh Kristův, apoštolů a prvotní církve zároveň s těmi concily a učiteli, kteří se na něm pravdivě zakládají.“ (Sedmý článek dohody zástupců husitů a basilejského koncilu v Chebu, 18. května 1432. In: *Slovem obnovená – Čtení o reformaci. Uspořádal Amedeo Molnár. Praha 1997, s. 87).*

Ke květnovým dnům roku 1432 se váže připomínka jedné události, která má velký význam pro husitské bohosloví i pro reformační teologii vůbec. Týká se jednání vyslanců husitů s poselstvem basilejského koncilu a říšských knížat v Chebu, jehož výsledkem bylo uzavření dohody, obsahující v prvé řadě zásadu takzvaného „Chebského soudce“.

Z širokého pohledu církevních dějin se chebské jednání v květnu roku 1432 může jevit jen jako dílčí epizoda na okraji komplikovaných dějů basilejského koncilu, která zůstává skryta v pozadí jiných, mnohem významnějších událostí, k nimž patří i následná učená hádání husitů s konciliaristy o uznání čtyř pražských artikulů. K nejznámějším momentům těchto hádání náleží především jejich první fáze, uskutečněná v Basi-

leji v roce 1433, a jejich politicky nejdůležitější výsledek – Jihlavská kompaktáta z roku 1436. Další vyjednávání pak v různých formách trvalo až do roku 1439.

Chebské jednání však přesto nese punc výjimečnosti. Zde poprvé husité úspěšně předložili svoji teologickou koncepci v jisté komplexnosti i v širších politických souvislostech a dosáhli pro ni určité formy uznání na mezinárodní úrovni. Svůj starší program čtyř pražských artikulů tu spojili s formulací způsobu, jak důkazem z Písma svatého posuzovat pravdivost doktríny. Jméno místa rokování pak trvale zaznívá v názvu zmíněné formulace, která vstoupila do obecného historického povědomí jako „*soudce smluvený v Chebu*“ (Iudex in Egra compactatus).

Jádro poselstva koncilu do Chebu tvořili teologové – konciliaristé a říšská knížata, spojenci krále Zikmunda Lucemburského: Fridrich I. Hohenzollern, markrabě braniborský a norimberský purkrabí, a Jan z Neu-marktu, který získal z rodových držav část Horní Falce a nesl též titul vévody bavorského. Obě knížata, která byla zároveň válečnými protivníky husitských vojsk, měla nyní po porážce křížové výpravy u Domažlic velký zájem o mírová jednání, a byla přizvána na výslovné přání husitů.

Husitské poselstvo dorazilo do Chebu 8. května roku 1432 a lze předpokládat, že v něm byla zastoupena všechna husitská mocenská uskupení. K nepochybným účastníkům chebského jednání patřili pražané Jan z Krajnic a Jan Velvar, táboři Matěj Louda z Chlumčan, Beneš z Mokrovous – všichni laici, kněz Prokop Holý, duchovní správce táborských polních vojsk a vůdčí osobnost poselstva, a staroměstský písař

Mikuláš z Humpolce, který ověřil správnost přijatého usnesení. V pramenech je dále doložena přítomnost vlivného teologa pražanů Jana Rokycany jako druhého předřečníka, uvádějícího v Chebu bezprostředně po kázání konciliaristy Jindřicha Tokeho husitské požadavky. Příímým účastníkem jednání byl i chrudimský farář Martin Lupáč, stojící na „levém křídle“ pražanů. Z průběhu jednání vyplývá, že ideové postoje husitské reprezentace se zde formovaly pod výrazným vlivem zástupců bratrstev. Za těchto podmínek je tu účast tábořských teologů Mikuláše Biskupce a Markolta ze Zbraslavic spolu s přítomností anglického viklefishy Petra Engliše téměř jistá jako odůvodnění převahy radikálních bohoslovců na straně husitů v Chebu. V následujících jednáních se uplatnili jak teologové, tak i laici z obou zúčastněných stran. Basilejský koncil nabízel prostřednictvím svých vyslanců obecné podmínky dalšího jednání, zdvořile respektující husitské specifikum, slibem volného slyšení počínaje a povolením soukromých bohoslužeb konče. Husité však chtěli mnohem více.

Už v dřívějších rokováních, vedených ještě před svoláním koncilu mezi husity a jejich protivníky, byly formulovány teologické názory husitů, odlišné od oficiálně uznávaných názorů církve obecné. Dobové pojetí církevního učitelského úřadu připouštělo v teologických otázkách jen dvě možnosti: buď uznání svrchované autority církve obecné a úplné zřeknutí se názorů, odlišných od výkladu církevního magisteria, nebo nařčení z hereze. Husité navrhovali třetí možnost. V učeném dialogu o uznání či zavržení jejich odlišných teologických názorů, soustředěných kolem čtyř

17. Koncil basilejský a kompaktáta

(14. 8. 1431: porážka křížové výpravy u Domažlic; 10. 1. 1433: zahájení prvního veřejného slyšení husitů u basilejského koncilu; 5. 7. 1436: slavnostní vyhlášení smíru husitů s obecnou církví a uznání kompaktát v Jihlavě.)

„Panovník praví: „Protože se tento lid přibližuje ke mně ústy a ctí mě svými rty, ale svým srdcem se ode mne vzdaluje a jejich bázeň přede mnou se stala jen naučeným lidským příkazem, proto i já budu dále podivuhodně jednat s tímto lidem, divně, předivně. Zanikne moudrost jeho mnohých a rozumnost jeho rozumných bude zakryta.“ (Iz 29,13–14).

„Dobře prorokoval Izajáš o vás pokrytcích, jak je psáno: „Tento lid ctí mě rty, ale srdce jejich je daleko ode mne; marná je zbožnost, kterou mne ctí, učíce naukám, jež jsou jen příkazy lidskými.“ Opustili jste přikázání Boží a držíte se lidské tradice.“ (Mk 7,6–8).

„Nad tímto tedy výkladem, velmi protivným koncilu, se někteří smáli, jiní skřípali zuby, ostatní pak mručeli. Legát však spráskl rukama a vzhlédl vzhůru k nebi. Tehdy pravil Mikuláš Biskupec: „Bylo nám povoleno, že nám chcete dáti svobodné slyšení, že máme před vámi vyjádřiti svou vůli.“ Legát mu řekl: „Učiňte někdy přestávku, aby si mohli odplivnouti. Máte míti naprosto plné slyšení.“ A tak Mikuláš pěkně a důstojně svou řeč dokončil.“ (Z průběhu jednání 21. 1. 1433. In: Deník Petra Žateckého. Liber diurnus. Ed. František Heřmanský. Praha 1953, s. 33).

„Rovněž se rozmnožila v církvi ustanovení lidská, o nichž Kristus (řekl): „ale nadarmoť mne ctí, učíce

učení přikázání lidských...‘ Bylo opuštěno především kázání slova Božího.“ (Ze závěrečné řeči Prokopa Holého při ukončení prvního kola jednání na basilejském koncilu 13. 4. 1433. In: Deník Petra Žateckého. Liber diurnus. Ed. František Heřmanský. Praha 1953, s. 182).

Basilejský koncil byl vyvrcholením středověkého koncilního hnutí, které se zrodilo, aby odstranilo papežské schisma a postupně sílilo na koncilech v Pise a v Kostnici. Koncil, respektive „svatá synoda reprezentující obecnou církev“, hodlal řešit globální problémy své doby a podobal se dnešním vrcholným mezinárodním konferencím. Probíhal v letech 1431–1449 ve městě Basileji a kolektivní model jeho rozhodování se dostával do konfliktu s monarchickým principem papežské vlády. Význam koncilu nesnižuje ani fakt, že závěr jeho činnosti byl poznamenán jeho rozštěpením. Část členů koncilu odešla totiž v roce 1437 do italské Ferrary, kde jejich jednání probíhala pod taktovkou papeže Evžena IV. V roce 1439 se pak zasedání koncilu přesunula do Florencie. Zbylá část účastníků koncilu se v Basileji snažila vzdorovat prostřednictvím volby vzdoropapeže Felixe V., ale nakonec ztratila iniciativu.

Basilejský koncil jako fórum, reprezentující společnost pozdního středověku, zosobňoval hlubokou vnitřní rozpornost své doby. Na jedné straně dosáhlo v Basileji úsilí o reformu křesťanstva vrcholu, který v míře tolerance a svobody projevu nebyl překonán po dobu několika následujících staletí, na straně druhé se princip egality zastavil před kanonickou hranicí oddělující kleriky a laiky zejména v momentu přijímání

rozhodnutí v otázkách věrouky. Právě ve věci recepce věrouky se nejvýrazněji projevil rozdíl mezi myšlením husitů a koncilu. Zatímco husité připouštěli možnost rozporu mezi nálezky učitelského úřadu obecné církve a „Božím zákonem“ zjeveným v Písmu svatém, zdůrazňovala koncilní teorie při výkladu Písma prioritu církevního magisteria, aktualizovaného totálním konsenzem koncilního shromáždění, neboť víra sama je nejistá a musí proto existovat neomylná instance křesťanské nauky.

Rozhodující slovo a právo ovlivnit koncilní rozhodnutí svým názorem měli klerici shromáždění na concilu. Ostatním věřícím, zejména laikům, náležela „recepce tichá“, pasivní přijetí rozhodnutí. V koncilní teorii spolu úzce významově souvisely tři pojmy: „konsenzus“, „reprezentace“ a „recepce“ jako ústavní principy koncilu. Tyto pojmy je třeba chápat ve více rovinách – v teologické, kanonické a rovině přirozeného práva. Ačkoliv z pohledu přirozeného práva vyjadřovaly uvedené pojmy ve své době čistě teoretický princip equality práv všech lidí a ideu rovnoprávné majoritní volby, založené na prosté většině hlasů, zůstávala teologická linie poplatná středověké scholastice dominantní rovinou. Ideálem rozhodování nebyla ochrana práv nesouhlasící menšiny, ale totální konsenzus – absolutní souhlas indikující přítomnost Ducha svatého v concilu!

Z hlediska historie husitství je důležitá především ta část činnosti koncilu, která byla věnována jednání s vyslanci husitů ve věci vyjasnění vztahů husitismu k učení obecné církve. Koncil, který chtěl zpočátku zničit husity vojenskou silou, změnil názor po bitvě u Domažlic 14. srpna 1431. Tehdy byla na hlavu pora-

18. Český král Jiří z Poděbrad

(22. 3. 1471: zemřel český král Jiří z Poděbrad.)

*„Hle, Hospodinova ruka není krátká na spasení, jeho ucho není zalehlé, aby neslyšel. Jsou to právě vaše nepravosti, co vás odděluje od vašeho Boha, vaše hříchy zahalily jeho tvář před vámi, proto neslyší.“
(Iz 59,1–2)*

„Co je to tedy, co zavinilo takový úpadek křesťanství ...? Jsou to pravděpodobně četné hříchy, jež chce Bůh ztrestat, jakož čteme, že se tak nejednou stalo ve Starém zákoně. Protož jak se zdá, musíme pečlivě zkoumat, jak by bylo napraveno, v čem se zhřešilo, aby Boží majestát byl usmířen činy zbožnosti; neboť je známo, že všelikou nepravostí bývá pohněván.“ (Z návrhu mírové smlouvy, podané králem Jiřím z Poděbrad evropským dvorům roku 1462. In: Miloslav Kaňák: Výzvy k míru. Populární úvahy s výběrem dokladů o úsilí české reformace po míru. Praha 1960, s. 31.)

Máme většinou tendenci k idealizaci minulosti. Ve středověku vidíme hrdinskou dobu, v níž naši předkové, pevní ve své křesťanské víře, konali udatné skutky a nepociťovali při tom bázeň. Pohlédneme-li však podrobněji na dějiny doby poděbradské a přečteme-li si zároveň dobové texty, které odrážejí tehdejší mentalitu, uvidíme složitější a temnější obraz. Rozpory, které se vyhrotily v období husitské revoluce, nepominuly, jen poněkud ustoupily do pozadí, a již se na obzoru rýsovala nová nebezpečí. K nim patřilo například rozpínání mocné Osmanské říše z jihovýchodu.

V těžkých dobách, a to platí i dnes, hledali lidé ochranu u silných osobností, které projevíly stálost charakteru a byly natolik vlivné, aby dokázaly společenské poměry změnit k lepšímu. K takovým osobnostem náležel ve své době Jiří z Poděbrad a Kunštátu, který patřil k významnému panskému rodu s kořeny jak v Čechách, tak na Moravě.

Dominance třetího stavu – měšťanů a ostatních poddaných – v revoluční době vlády radikálních bratrstev byla jen přechodná. Skutečným vítězem období husitské revoluce se stala šlechta, ať již kališnická či katolická, která získala do svých rukou velké pozemkové majetky, patřící dříve církvi. Nebylo proto náhodou, že se Jiří jako příslušník panského stavu vypracoval v českých zemích na vrchol politické moci.

Jiří z Poděbrad se narodil v přelomovém roce 1420, v čase, kdy vznikalo město Tábor jako centrum radikálních husitů, i v době, kdy se Praha ubránila útoku první křížové výpravy. Jeho přesné místo narození není známo, avšak kromě rodových pevností Poděbrad či Kunštátu je za jedno z dalších možných míst jeho zrodu považován i hrad Bouzov. Když bylo Jiřímu 7 let, zemřel jeho otec Viktorin z Kunštátu v pouhých 24 letech. Jiří z Poděbrad se údajně v roce 1434 ve věku 14 let osobně zúčastnil spolu s ostatními členy svého rodu bitvy u Lipan, sice jako kališník, ovšem na straně vítězů, v řadách panské jednoty.

Významným stabilizačním prvkem, legitimizujícím alespoň na určitou dobu náboženské i politické poměry v českých zemích, se stala tzv. kompaktáta. Po odstranění vzdorujících radikálů u Lipan bylo dosaženo narovnání mezi katolickou a husitskou stranou na zem-

ské i mezinárodní úrovni prostřednictvím kompaktát jako smlouvy mezi basilejským církevním koncilem a obecným sněmem Království českého a Markrabství moravského v roce 1436. Kompaktáta legalizovala umírněnou formu husitského reformního programu, tzv. utrakvismus, který nejen na jedné straně zachoval hlavní symbol husitství – svátostné přijímání chleba i vína při bohoslužbě jak pro kněze, tak i pro laiky, ale umožnil zároveň na straně druhé legitimizovat zábory rozsáhlého církevního pozemkového majetku, které byly provedeny v předchozích bojích husitské revoluce.

Císař Zikmund Lucemburský sice mohl také po uzavření kompaktát konečně usednout na český trůn, avšak již koncem roku 1437 zemřel ve Znojmě. Jeho nástupcem se stal vévoda Albrecht Habsburský, který měl na českou korunu dědický nárok. Ani Albrecht jako český král však dlouho nevládl. Zemřel v Uhrách v říjnu roku 1439 při návratu z neúspěšného tažení proti Turkům.

V období bezvlády se Albrechtův syn Ladislav, dědic trůnu, přezdívaný podle doby svého narození po otcově smrti Pohrobek (Posthumus), nemohl pro nízký věk ujmout vlády. Rozhodující vliv na správu země se snažila získat velká mocenská uskupení, navenek odlišená konfesními rozdíly. V nich zaujíмали čelná místa představitelé vysoké šlechty. S utrakvisty, kteří se odvolávali na kompaktáta, soupeřila katolická strana. Křehkou mocenskou rovnováhu udržovaly na teritoriálním principu branně politické spolky – landfrýdy. Ve východních Čechách na území bývalého radikálního husitského svazu, tzv. sirotků, vznikly nejsilnější

19. Mistr Jan Hus v zrcadle utrakvismu a kontinuita reformačního biblického díla

(22. 2. 1418: papež Martin V. vydává dvě buly potvrzující protihusitské výnosy kostnického koncilu; 18. 5. 1575: předložení české konfese císaři Maxmiliánovi I. Habsburskému ke schválení; 19. 7. 1564: první vydání překladu Nového zákona od Jana Blahoslava.)

„Poznáte pravdu a pravda vás učiní svobodnými.“
(J 8,32).

„Ježíš mu odpověděl: Já jsem ta cesta, pravda i život. Nikdo nepřichází k Otci než skrze mne.“ (J 14,6).

„V náboženství Kristově máme následovat všechnu pravdu a jenom to je pravda, co buď poznáváme tělesným smyslem nebo objevujeme neomylným rozumem nebo poznáváme ze zjevení nebo co je obsaženo v Písmu svatém.“ (M. Jan Hus: O církvi. Edd. Amedeo Molnár, František M. Dobiáš. Praha 1965, s. 108).

„Již před časem vystoupili v různých končinách, zvláště pak v Čechách, na Moravě a v sousedních krajích, heretikové, tuláci, schizmatikové a buřiči, hrdí jako ďábel a zuřivostí podobní vlkům; jakkoli vzešli z různých končin světa, přece byli stejní a jejich ďábelské ocasy jsou svázány; jsou to Viklef, Hus a Jeroným zatracené památky.“ (Bula papeže Martina V. „Inter cunctas“ z 22. února 1418. In: Carl Joseph Hefele, Conciliengeschichte. Bd. VII, Freiburg in Breisgau 1869–1874, s. 345–346).

**„... my náboženství a té pravé křesťanské starodáv-
ní podobojí svaté víry jsme, kterážto od Syna Božího,**

Pána a Spasitele našeho Jezu Krista svůj začátek má, a skrze svaté apoštoly hlásána byla, až i do tohoto království Českého jistým božským řízením před několika sty lety prvotně přišla; potom skrze Mistra Jana z Husince, svaté paměti, a jiné svaté muže, kázáním a učením slova Božího obnovená až také odsud do okolních zemí se dostala.“ (Česká konfese z roku 1575. In: Rudolf Říčan a kol.: Čtyři vyznání. Vyznání augsburské, bratrské, helvetské a české se čtyřmi vyznáními staré církve a se čtyřmi články pražskými. Praha 1951, s. 273).

„Poněvadž všecka práce věrných služebníků církve ... spravovati se má jistou vůlí Boží v Zákoně jeho oznámenou, potřebí k tomu míti text Písem svatých tak vyložený, a spravovaný, aby se jemu rozuměti mohlo. O čemž od dávných časů snažná péče nejedněch byla, aby knihy Zákona Božího k obecnému užívání v jazyk náš český, což by nejvlastněji býti mohlo, přeloženy a vydány byly i v čemž jedni po druhých, jakž kdy Pán Bůh darů svých k tomu udělovati ráčil, až dosavad pracovali.“ (Úvod k prvnímu dílu České Bible, vydanému roku 1579 v Kralicích. In: Biblí svatá podle původního vydání kralického z roku 1579–1593. Kutná Hora 1940, s. VI.).

Záhy po svém zvolení v listopadu roku 1417 potvrdil papež Martin V. platnost všech výnosů kostnického koncilu proti Husovu učení jednou svou bulou ze dne 22. února 1418. Druhou bulou z téhož dne dal přesné instrukce inkvizitorům, jak „bludy Husovy“ spolu s názory anglického reformátora Jana Viklefa rozeznávat a potlačit. Husovo jméno se tak ve svém pře-

neseném středověkém významu stalo synonymem kacířství, tedy zločinného aktu odpadnutí od pravé víry, vyřazujícího své pachatele ze středověké křesťanské společnosti.

Ještě na konci vlastní husitské revoluce, ve 30. letech 15. století, pokládali proto vedoucí představitelé husitských pražanů, táborů a sirotků užití názvu „husité“ v souvislosti s nimi ze strany představitelů basilejského koncilu za urážlivé, protože své označení za heretiky odmítali. To se však přirozeně nevztahovalo na úctu, jíž se Husova památka mezi přívrženci husitství v českých zemích trvale těšila.

Spojování Husova jména s revolučními ději, které ostatně propukly teprve několik let po jeho smrti, nebylo tedy zprvu jednoznačnou záležitostí a sloužilo spíše protivníkům husitů jako nástroj diskreditace reformace. V pozdějších podáních postupně ztrácel název „husitství“ svůj původní hanlivý význam a je to právě on, který dnes nejvýrazněji spojuje v historickém povědomí osobnost Mistra Jana Husa s hnutím jeho následovníků, přecházejícím v husitskou revoluci.

V důsledku náboženského míru, uzavřeného s basilejským církevním koncilem v Jihlavě v roce 1436 ve formě smlouvy (tzv. kompaktát), se v českých zemích vytvořil většinový směr umírněných husitů, tzv. utrakvistů. Kompaktáta legalizovala utrakvistům základní zásadu o přijímání svátosti večeře Páně pod obojí způsobou chleba i vína pro laiky, která byla zároveň klíčovým požadavkem čtyř pražských artikulů, programu husitské revoluce, jako následováníhodný vzor Kristova jednání, dosvědčený Písmem svatým.

Idealizovaný obraz Jana Husa v utrakvistické cír-

Seznam výročí

Datum	Událost	Číslo kapitoly
31. 12. 1384	Zemřel anglický reformátor Jan Viklef na své faře v Luterworthu.	5
30. 11. 1393	Pravděpodobné datum úmrtí M. Matěje z Janova.	2
18. 1. 1409	Král Václav IV. vydal Dekret kutnohorský, kterým změnil poměr při univerzitním hlasování ve prospěch českého univerzitního národa.	5
11. 7. 1412	Exemplární poprava tří mláďenců, kteří byli zatčeni při odpustkových bouřích v Praze.	6
18. 10. 1412	Uvalení ztížené klatby na M. Jana Husa na synodě pražské diecéze, proti níž se Jan Hus vzápětí odvolal ke Kristu, jako soudci nejspravedlivějšímu.	3
Září 1414	Předpokládaná doba prvního přijímání pod obojí způsobou v Praze, v kostele u sv. Martina ve zdi na Starém Městě.	4
7. 6. 1415	Husovo druhé slyšení před koncilem.	7
15. 6. 1415	Kostnický koncil zakazuje svým dekretem laický kalich.	9
6. 7. 1415	Upálení M. Jana Husa v Kostnici.	8
30. 5. 1416	Upálení M. Jeronýma Pražského v Kostnici.	8
10. 3. 1417	Karlova univerzita svou deklarací schválila laický kalich.	9
22. 2. 1418	Papež Martin V. vydává dvě buly potvrzující protihusitské výnosy kostnického koncilu.	19
30. 7. 1419	První pražská defenestrace.	10
10. – 14. 2. 1420	Doba druhého příchodu Ježíše Krista předpověděná M. Janem z Jičína.	11
21. 2. 1420	Dobytí Sezimova Ústí a vznik obce hory Tábor.	11
10. 12. 1420	Hádání pražanů a táborů v domě u Zmrzlíků.	11
9. 3. 1422	Poprava Jana Želivského na Staroměstské radnici v Praze.	10
7. – 8. 4. 1423	Konání sjezdu východočeských přívrženců Jana Žižky v Německém Brodě.	12
14. 9. 1424	Mír na Špitálském poli před Prahou.	12
11. 10. 1424	Jan Žižka umírá při obležení Přibyslavi.	13
30. 4. 1431	Učené hádání mezi pražskými a tábořskými bohoslovci v pražském Karolinu.	14
14. 8. 1431	Porážka křížové výpravy u Domažlic.	17
18. 5. 1432	Uzavření dohody mezi poselstvy husitů a basilejského koncilu v Chebu o účast husitů na koncilu.	16
10. 1. 1433	Zahájení prvního veřejného slyšení husitů u basilejského koncilu.	17

Datum	Událost	Číslo kapitoly
5. 7. 1436	Slavnostní vyhlášení smíru husitů s obecnou církví a uznání kompaktát v Jihlavě.	17
22. 2. 1471	Zemřel M. Jan z Rokycan.	15
22. 3. 1471	Zemřel český král Jiří z Poděbrad.	18
19. 7. 1564	První vydání překladu Nového zákona od Jana Blahoslava.	19
18. 5. 1575	Předložení české konfese císaři Maxmiliánovi I. Habsburskému ke schválení.	19
16. – 17. 10. 1971	První zasedání VI. sněmu Církve československé husitské.	1
8. – 9. 9. 2001	Druhé zasedání VIII. sněmu Církve československé husitské.	1